

Irans utenrikspolitikk

Under president Mohmood Khatami

Babek Aanesen Hosami

Masteroppgave ved statsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2006

Forord

Politiskeprosesser i Midtøsten generelt, og politikken i Iran spesifikt har alltid vekket min interesse. Regionen har vært utsatt for store omveltninger og blitt gjenstand for mangfoldige politiske analyser. Jeg var ikke yngre enn åtte år gammel, da revolusjonen i Iran seiret og millioner av mennesker feiret friheten. Utviklingen av landet ble noe annet enn det vi iranere hadde håpet på. Det religiøse aspektet av revolusjonen ble strengere og strengere, og vi som vokste opp under revolusjonens religiøse idealer, hadde nå ikke stort valgfrihet.

Denne oppgaven er et forsøk på å forstå hvordan myndighetene i Iran prøver å utforme sin politikk på, særlig når det gjelder landets relasjon til omverdenen. Veien har vært lang og denne oppgaven hadde ikke blitt utført uten hjelp, derfor vil jeg først og fremst takke min dyktige veileder, Professor Bjørn Erik Rasch(V. 2004). Uten hans konstruktive kritikk og oppfølging, hadde jeg ikke klart å utføre selv en brøkdel av dette. Jeg vil takke mine venner og nærmeste for ulike form for hjelp og ros, særlig Lillian Vikmoen og Hassan Moghal for deres i herdige innsats for å rette oppgaven.

Til sist og ikke minst vil jeg takke min kone Kristina, for hennes oppmuntring og tålmodighet, noe som har vært min drivkraft gjennom hele prosessen.

Babek Aanesen Hosami

Arendal, 23. april 2006

Innehold

1. Irans utenrikspolitikk, innledning.....	4
1.1 Bakgrunn.....	4
1.2 Problemstilling.....	5
1.3 Design.....	7
1.4 Data.....	8
1.5 Disposisjon.....	10
2. Realisme og idealisme i internasjonale relasjoner.....	12
2.1 Realisme.....	13
2.2 Idealisme.....	18
2.3 Islam og idealisme.....	23
2.4 Refleksjoner over realisme/ idealisme perspektivet.....	28
2.5 Oppsummering.....	29
3. Makteliten og utforming av utenrikspolitikk.....	31
3.1 Aktører og institusjoner.....	32
3.1.1 Landets åndelige leder.....	33
3.1.2 Presidenten.....	34
3.1.3 Nasjonalforsamlingen.....	36
3.1.4 Vokterråde.....	37
3.2 Noen refleksjoner over aktører.....	38
3.3 Realisme/ idealisme perspektivet og aktører.....	40
3.4 Oppsummering.....	42
4. Khatami og hans presidentperiode.....	43
4.1 Kjernefysisk teknologi.....	46
4.2 Støtte for terrorisme.....	48
4.3 Utenlandske investeringer i olje sektoren.....	50
4.4 Analytiske betraktninger.....	52
4.5 Oppsummering.....	66
5. Konklusjon.....	68
Litteraturliste.....	74

Kapittel 1. Irans utenrikspolitikk, Innledning

1.1 Bakgrunn

Det er en allmenn oppfatning at Midtøsten har lenge vært en vugge for alvorlige konflikter av ulik art. Et lite tilbakeblikk på regionens historie bekrefter dette. Konflikten i forbindelse med dannelsen av staten Israel, uavhengighetsbevegelsene i ulike land som Algerie, Irak-krigene og ikke minst den islamske revolusjonen i Iran, kan nevnes som noen eksempler. Iran har vært særlig viktig for meg i denne forbindelsen, ikke minst fordi jeg har vokst opp der.

Iran fikk medias oppmerksomhet etter revolusjonen i 1979. Det ble satt en sluttstrek for monarkiet som hadde eksistert i mer enn to tusen fem hundre år i landet. Konflikten i denne regionen blir også ofte oppfattet som religiøs, fordi man ser dette i sammenheng med fremgang av muslimsk ekstremisme. Islamsk fundamentalisme har vært den nye utfordringen til det internasjonale samfunnet og mange mener at trusselen fra fundamentalisme aldri har vært så alvorlig som det er nå, spesielt etter det som skjedde i forbindelse med terroraksjonene 11. september. Iran gjennomgikk dype endringer etter revolusjonen. Landet gikk fra et tilsynelatende stabilt monarki (med sterke bånd til vesten særlig USA), til et styre basert på religiøse prinsipper og sharia- lov. Dette satte også sine spor på politikken i regionen. Et nytt fenomen var født, og det var religiøs ekstremisme som nå fikk en statlig form. Ayatolla Khomeini sin maktovertakelse var en seier for religiøse krefter i regionen, som inntil nå ikke hadde fått mulighet til å utrykke seg fritt. Landet gikk fra å være USAs forlengede arm til å bli dets erkefiende.

Revolusjonens religiøse art medførte dype endringer i Irans relasjon til omverdenen og generelt landets utenrikspolitikk og det blir hovedtemaet for oppgaven. Iran sitt forhold til det internasjonale samfunn har vært et brennende tema både innenfor og utenfor landets grenser. Inne i Iran har myndighetene generelt og presteskapet spesielt prøvd å definere vesten, særlig USA som en base for undertrykking og utnyttning av den fattige verden. Betegnelser som "Store Satan" har blitt brukt på verdens supermakt USA. Dette uttrykket

har oppstått i kjølevannet av denne definisjonen. Irans åndelig leder ble introdusert som lederen av verdens fattige. Islam var religionens og dens skrevne og uskrevne lover skulle være grunnlaget for all handling. Konsekvensen av prestenes maktovertakelse viste seg først etter dannelsen av ulike religiøse og militaristiske partier og bevegelser rundt omkring i regionen, særlig Libanon. Den mest markante bevegelsen i denne forbindelsen er Hizbollah, som betyr ”Guds parti”.

Iran sin utenrikspolitikk ble basert på et grunnleggende element, og det var prinsippet om selvstendighet fra både Østen og Vesten. Dette ble etterhvert slagordet som ble skrevet stort og tydelig på vegger i alle byer i Iran. ”Verken øst eller vest, islamsk republikk”! Ut i fra en slik tankegang påstod de religiøse lederne at de kunne gjøre hva som helst for å fremme sine religiøse verdier i alle deler av verden. Landet bidro til ulike former for støtte for islamistiske bevegelser rundt omkring på kloden. Dette igjen medførte uttallige terroraksjoner. Mange amerikanske soldater omkom i en eksplosjon på en militærbase på den arabiske halvøya. En bombe eksploderte også i et jødisk senter i Boenes Aires, bare for å nevne noen. Derfor har landet blitt beskyldt for å støtte terrorisme fra flere hold, særlig USA. Iran har også engasjert seg sterk i Irak etter at Saddams regime ble styrtet. Det har kommet flere beskyldninger fra irakiske myndigheter om at Iran prøver å bidra til destabilisering av landet. Iraks forsvarsminister for overgangsregjeringen, Shailan, er en av dem.

Fokuset på Iran fra omverdenen har økt ytterligere etter avsløringene av landets atomprosjekt. Stormaktene kan ikke tillate Iran som atommakt, og dette blir daglig omtalt i media. Atomenergibyrået har vært flere ganger på oppdrag i Iran og presset øker jevnt fra vesten på landet, for å stoppe deres kjernefysiske ambisjoner. Det gjør landet til et spennende studieobjekt.

1.2 Problemstilling

Forståelsen av landets utenrikspolitiske linje krever dypere studie i utformingen av landets utenrikspolitikk. Hovedproblematikken i denne oppgaven er et forsøk på å studere landets relasjon til omverdenen i lys av etablerte teorier i internasjonal politikk. For å

gjøre dette praktisk mulig velger jeg å ta stilling til et hovedspørsmål som kommer til å prege arbeidet:

”Er det realisme eller idealisme som preger Irans utenrikspolitikk? ”

Bakgrunnen for min problemstilling er den allmenne oppfatningen at religionen, som det innledningsvis ble nevnt, er avgjørende for utformingen av Irans utenrikspolitikk.

Makthaverne i Iran har gjennom uttalelser og handlinger prøvd å vise verden, særlig den muslimske, at de er forsvarere av islamske verdier. Dette har de vist i en årrekke gjennom den sterke religiøse styringen av samfunnet, og gjennom handlinger som til og med har berørt utenlandske borgere. Et godt eksempel er dødsdommen over forfatteren, Salman Roshdi.

En religiøs oppfatning av styringen kan knyttets til en idealistisk tankegang i politikken. Idealisme handler om virkeliggjørelse av idealer og visjoner i fastsettelse av politikk, lov og regler. Idealisme er et bredt felt og kan omfatte mange aspekter, men i forbindelse med min problematikk, kan det knyttes til religiøse prinsipper.

Den andre teorien som kan hjelpe å forstå problemstillingen, er teorier knyttet til realpolitikken. Innenfor denne teorien vil en si at aktørene bak politikkutformingen er mest opptatt av nytte maksimering. Politikken her blir bestemt av hva som er mest nyttig på kortsikt og langsikt. Realismen kan også ha mange aspekter og innbefatte ulike områder som økonomi og sikkerhet. Dette blir nærmere diskutert i andre kapittel. Irans utenrikspolitikk har ikke bare vært religiøs. I ulike perioder har det også kommet ut detaljer om landets forhold til omverdenen som ikke kan beskrives ut i fra religiøse eller idealistiske perspektiver. Som tidligere nevnt har Iran hatt et veldig anstrengt forhold til supermakten USA. Dette var særlig synlig på 80 tallet da den åndelige lederen var i live. Samtidig kom det en avsløring som sjokkerte mange, ” Iran- Contra” skandalen. I forbindelse med dette ble det avslørt at krefter høyt oppe i USA hadde vært involvert i et våpensalg til Iran. Deler av inntektene fra handelen skulle finansiere kontra bevegelsen i Latin Amerika. Dette var i strid med oppfatningen om at Iran var styrt av religiøse kriterier.

1.3 Design

Irans utenrikspolitikk er et svært bredt tema, og for å gjøre denne artikkelen gjennomførbar velger jeg en avgrenset tidsrom, fra 1997 til 2005. I denne perioden var Khatami Irans president. Med avgrensingen håper jeg å komme lettere til et svar på problemstillingen i oppgaven og ikke minst konkretisere det best mulig. Dette kommer til å bli min case studie. "Betegnelsen "Case" kommer opprinnelig fra det latinske ordet Casus og understreker betydningen av det enkelte tilfelle"(Andersen, Svein s.1997:8). Samme forfatteren sier også videre at case-studie er en betegnelse for en forskningstilnærming (Andersen, Svein S:9). Dette blir gjort særlig av praktiske hensyn med tanke på gjennomførbarheten av oppgaven. Jeg blir nødt til å komme med stadige tilbakeblikk for å gjøre temaet mer forståelig. For å forenkle selve studiet har jeg valgt tre områder som kan defineres som saksfelter som bidrar til ytterligere avgrensing. Landets sikkerhetspolitikk, støtte til terrorisme og betydningen av utenlandske investeringer i landet. Disse tre områdene er viktige fordi de lett kan knyttets til oppgavens teoretiske ramme, det vil si realisme og idealisme perspektivet. Av hensyn til gjennomførbarheten velger jeg landets atomprosjekt, knyttet til sikkerhetspolitikken, engasjementet i Libanon, Palestina, og i de senere årene i Irak, for støtte til terrorisme og invitasjon av utenlandske investorer i olje sektoren for landets økonomi.

Det kan virke i første øyekast problematisk å bruke begreper som terrorisme og eventuell støtte for terrorisme. Dette kan til og med gi assosiasjoner til fraværet av prinsippet nøytralitet til leseren. Det er selvfølgelig mulig å være uenig om i hvilken grad man kan kalle visse organisasjoner terroristiske eller ikke. Hvis vi ser på handlingen til organisasjoner som får iransk støtte, kan vi eventuell bli mindre kritiske av bruk av et slik uttrykk. Bevegelser som Hizbollah i Libanon, Islamsk hellige krig og Hamas i Palestina og noen andre bevegelser i området som Kaukasus, har brukt tvilsomme aksjoner fra gisseltaking til angrep på sivile, ikke minst gjennom selvmordsaksjoner som strider mot det vi kaller for folkeretten. I vår del av den vestlige verden kalles dette terrorisme. Mitt bruk av dette uttrykket har grobunn i en slik tankegang.

”Et viktig formål med kvalitative studier er å oppnå en forståelse av sosiale fenomener på bakgrunn av fyldige data om personer og situasjoner”([Thagaard, Tove, 1998: 11](#)).

Min casestudie er definitivt en kvalitativ studie. Det som er typisk for slike studier er det faktum at de består av en eller få enheter, i mitt tilfelle Iran, og flere variabler. Jeg velger å kalle dem saksfelt for å være mindre ambisiøs. Jeg har ingen ambisjoner om å komme med en generalisering av det feltet jeg har valgt å studere. Dette lar seg ikke gjøre heller. Det må også poengteres at når jeg nevner landets relasjon til omverdenen, er det stor sett landets forhold til USA og Europa som er hovedtema.

Iran sin relasjon til USA er ikke det samme som landets relasjon til Europa. Dette kan bekreftes hvis man ser overfladisk på det i en bilateral sammenheng. Relasjonen er mer sammensatt og komplisert. Jeg velger å tro at aktørene i Iran er fullstendig klar over den historisk- kulturelle fellestankegangen mellom Europa og USA og derfor har Iran valgt å bruke en fellesbetegnelse på disse landene, altså ”vesten”. Iran beskylder både USA og de europeiske landene til å drive med dobbeltmoral, og kaller deres engasjement et nytt ”korstog” mot den muslimske verden. Dette kommer til uttrykk gang etter gang i ulike uttalelser fra makthaverne i landet. Tanken bak å sette USA og Europa sammen på en side og den islamske republikken på den andre, virker mer fruktbart og spennende, til tross for den økte bredden for oppgaven. Presteskapet, ut i fra sin ideologiske overbevisning oppfatter ikke USA og de europeiske landene atskilte fra hverandre. Dette kommer til å bli nærmere forklart i de neste kapitlene. Målet mitt er å oppnå en viss grad av forståelse over Irans sin utenrikspolitikk på generelt grunnlag, og dermed unngå å gjøre studiet komplisert med ytterligere fragmentering av problemstillingen.

1.4 Data

Når det gjelder innsamling av data innenfor kvalitative studier, brukes det for det meste observasjon, intervju, analyser av dokumenter og bilder ([Thagaard, Tove, 1998: 8](#)). I faglitteraturen blir fokuset rettet mest på intervju og observasjoner, nærmere sagt feltarbeid. I denne oppgaven blir det grunnleggende å fokusere på studiet av eksisterende dokumenter, forskningsmateriale og faglige artikler skrevet av forskere i bøker og

tidsskrifter. Jeg har ingen mulighet til å utføre verken intervju eller feltarbeid på grunn av min bakgrunn. Fraværet av slike viktige metodologiske datasamlinger kan tilsynelatende være en svakhet i et slikt studium og trekke påliteligheten noenlunde ned. Dette behøver ikke være et stort problem, fordi feltarbeid og intervju trenger ikke å være den mest optimale metoden, særlig når studiefeltet er et lukket land og med liten tradisjon for demokratiske spilleregler. Derfor kan sannsynligheten for at aktørene svarer oppriktige på eventuelle spørsmål, bli redusert. Påliteligheten til en slik innsamlingsmetode for data blir likevel ansett for å være lav.

Utenrikspolitikken til Iran er et område man har forsket lite på. Det finnes spredte artikler og få bøker som tar for seg denne problematikken. Mangel på bakgrunnstoff kan i seg selv skape problemer underveis, men dette betyr på ingen måte at oppgaven ikke er gjennomførbar.

I kapitel 3. handler temaet om aktørene bak den politikk utformingen. Derfor blir det lagt mye vekt på landets konstitusjon. I tillegg blir ulik faglitteratur, skrevet av ulike forskere særlig i bøker og tidsskrifter, essensielt.

I kapitel 4. står igjen tidsskrifter sentralt. Artiklene er skrevet av forskere med ulike forskningserfaringer innenfor temaet. Det finnes usikkerheter knyttet til mengde data som kunne eksistere innenfor de saksfelt jeg har valgt. I tillegg til forskningsmaterialet har jeg valgt å trekke inn medias oppmerksomhet om de ulike saksfeltene. Her forekommer en god del uttalelser og reaksjoner fra aktørenes side som kan være interessant for min problemstilling. Valg av presseoppslag og medias refleksjon skaper et problem og det er troverdigheten. Derfor må det poengteres at bruk av slike kilder på ingen måte er grunnlaget for min studie. Media blir trukket inn av to grunner. For det første er det i media de viktige aktørenes uttalelser og landets handlinger som blir reflektert og for det andre er det ikke lett å finne fersket forskningsmateriale om politikkutforming i Iran, særlig innenfor det saksfelt jeg har valgt å undersøke. Det er stor hemmeligholdelse rundt dem. Denne mangelen kan være mer merkbar særlig innenfor to av tre saksfelt jeg har valgt, det vil si landets atomambisjoner og Iran sitt engasjement når det gjelder støtte for ytterliggående religiøse krefter i regionen og kanskje i verden.

Den enorme oppmerksomheten landet har fått de senere årene gjør det spennende å trekke inn medias omtale. Verden fulgte spent med på forandringer som skulle bringe Iran på ”rett spor” ut i fra et vestlig syn, særlig etter presidentvalget i 1997. Det har ikke vært mindre oppmerksomhet rundt landet etter at landets atomprosjekt ble avslørt. Situasjonen i Irak og den økende dominansen av den iransk vennlige shia-eliten i nabolandet, har økt denne oppmerksomheten ytterligere. Dette gjør det enda viktigere å fange opp spenningen innenfor feltet som det er gjenspeilet og omtalt i media. Det er viktig å poengtere nok en gang at media og presseoppslag på ingen måte er min data kilde. Et slik kildebruk kan bare å gi oss en liten indikasjon på essensen rundt politikkutformingen.

1.5. Disposisjon

Kapitel 2 skal beskrive begrepene realisme og idealisme. Denne delen kommer til å omfatte både definering av begreper og deres betydning i lys av historien. Realisme og idealisme er vide begreper som også trenger avgrensing og derfor blir det lagt mer vekt på deres relevante essens i forhold til vår problematikk. Realismens grunntanke bygger på nyttetenkning og idealismen handler om idealer og visjoner. Den kan omfatte både religionen og humanistisk verditenkning. Her blir fokuset rettet mot dens religiøse side.

Kapitel 3 kommer til å beskrive hvordan utenrikspolitikken blir utformet i Iran, hvem og eventuelt hvilke institusjoner som står bak denne utformingen. Dette er særlig viktig for å øke forståelsen til leseren av artikkelen. For å forstå utenrikspolitikken i Iran, er vi nødt til å studere aktører, institusjoner som er med å definere landets relasjon til omverdenen. Dette er særlig fruktbart i vår case fordi politikken ikke blir utformet under en demokratisk prosess. Derfor blir det viktig å finne ut hvem som har det sterkeste ordet i politikkutformingen. En annet spørsmål som fortjener oppmerksomhet er om aktørenes gruppetilhørighet har noe å si for hvor idealistisk eller realistisk politikk utformingen blir.

Kapitel 4 starter med å gi en kort presentasjon av den iranske presidenten fra 1997, Khatami. Deretter blir det de tre saksfeltene, landets atomprosjekt, støtte for terrorisme og utenlandske investeringer i landet, særlig i olje sektoren, diskutert mer dyptgående. Disse saksfeltene kan avsløre hvordan aktørene i Iran utformer sin politikk og ikke minst, hvordan disse saksfeltene påvirker iranernes relasjon til omverdenen. Kan vi se idealistiske tendenser i landets utenrikspolitikk når det gjelder støtte for terrorisme eller finnes det også realpolitiske elementer bak en slikt støtte? Hva med landets atomvisjoner? Landet har forsøkt i over ti år å skaffe seg atom teknologi. Hvor langt de har kommet, er ikke et tema i denne oppgaven, men hva forklarer landets streben etter en slik teknologi? La oss anta at landet er ute etter å skaffe seg atomvåpen. Om hensikten er dette, hva kan dette forklare oss om landets generelle utenrikspolitikk, knyttet til atomvåpen? Videre blir det forklart litt om landets forsøk på å få utenlandske investorer. Er aktørene i Irans maktelite like prinsippfaste på hvem som får lov å delta i investeringer? Hvor avhengig er Iran av vestlige investorer og hvordan imøtekommer vesten dette? Hvis vi finner velvillighet blant iranske aktører, hvordan har dette påvirket Iranernes utenrikspolitikk?

I andre delen av kapitelet ser vi kort på medias omtale av de tre nevnte saksfeltene. Iran har fått heftig omtale i media i de senere årene og de mest ferske uttalelser og handlinger fra Iranernes side har blitt reflektert omgående i nyhetsbyråer. Dette skal være et verktøy for å gi oss noen indikasjoner som skal bidra til å belyse vår problemstilling ytterligere. Funnet materiale blir grundig studert og diskutert. Spørsmålet blir om det kan være noen mulighet for å finne tendenser som kan si oss noe om utenriks politikken i Iran er bygget på realisme eller idealisme. Deretter kommer en kort oppsummering av det viktigste i kapittelet

Kapitel 5 kommer til å oppsummere artikkelen, og ikke minst inneholde konklusjon som skal undersøke om det er mulig å komme med et konkret svar på oppgavens hovedspørsmål. Dessuten kommer jeg også med avsluttende kommentarer som direkte og indirekte berører vårt tema, særlig utviklingen i landets politikk etter valget av ny president i landet.

Kapitel 2. Realisme og idealisme i internasjonale relasjoner

Det eksisterer en omfattende debatt i faget, internasjonal politikk, som tar sikte på å forklare hvordan nasjoner handler slik de pleier å gjøre. Dette har ført til et enormt mangfold i ulike teorier som prøver å kaste lys over nasjonenes intensjoner i utformingen av deres politikk. Det faktum at det eksisterer et system i vår kaotiske verden, med mange nasjoner som aktører, er det liten tvil om. I denne stadig teknologiske voksende verden, blir aktørene, i vårt tilfelle nasjoner, nødt til å forholde seg til hverandre. Dette fører igjen til en voksende og mer nøye kalkulering av landenes handlinger i internasjonale arenaer.

Et enormt mangfold av tro og overbevisninger i vårt verdenssamfunn gjør naturligvis slike studier svært utfordrende og vanskelige, hvis ikke umulig. Landene har ulike motiver og intensjoner i forhold til hverandre, akkurat på samme måte som vi mennesker har på mikroplanet. Enkelte land, avhengig av deres styreform, bygger sin politikk på trosmessige, og bedre kalt ideologiske prinsipper og de andre tenker mest på reelle interesser av ulik art. Noen prøver å spre viktige verdier landet har tro på, og de andre tenker på økonomiske og andre gevinster. I dette mangfoldet, kan vi ikke komme langt uten å vie en god del oppmerksomhet for å finne et teoretisk rammeverk som kan gjøre slike studier fruktbare.

I 1979 revolusjonen ble Iran utsatt for en enorm omveltning, fra et klassisk diktaturvelde med kongen på toppen til en merkelig blandning av republikk og religiøst system. Under revolusjonen ble den eldre ayatollaen, Khomeini, selveste symbolet for systemomveltningen. Han bygget sitt budskap på religiøse verdier og grunntanker, noe han mente var glemt under det forrige regime. Etter systemskiftet ble religiøse kriterier lagt stor vekt på. Nasjonens venner og fiender ble bestemt, ut i fra hvor nært de stod til islamske verdier. Den nye Iran skulle være verken avhengig av vest eller øst. Men var det mulig å holde en slik linje på langsikt i en verden, der nasjonene ikke kunne unngå hverandre? Svaret var sannsynligvis nei. Tiden viste også at aktørene etter revolusjonen under ayatollaens ledelse, måtte innse at de måtte forholde seg til både vest og øst. I de svært spennende og turbulente årene etter revolusjonen, begynte landets forhold til

omverdenen å ta form. Det store spørsmålet var da, i hvilken grad skulle myndighetene i den islamske republikken basere sin utenrikspolitikk på religion eller andre kriterier. I dette kapitlet tas utgangspunkt i to hovedteorier i utforming av utenrikspolitikk. Den ene er realisme og den andre er idealismen.

2.1 Realisme

Realismen som en retning innenfor studiet av internasjonal politikk, har vært gjenstand for store og dyptgående diskusjoner gjennom tidene. ”Realismen i statsvitenskap er en betegnelse på en synsmåte der politikk er spørsmål om egen interesse og maktbestrebelse, ikke om moral, rettigheter og plikter”(statsvitenskapelig leksikon, 2001, s.231).

Realismen har utviklet seg til å bli en av de største konkurrerende teorier i internasjonal politikk i dag. Historiske skillelinjer kan trekkes helt tilbake til, blant annet Thukydides, Hobbs og Machiavelli. Thukydides regnes som den første realistiske filosof, med sitt verk om den Peloponnesiske krig. Her gis det et moderne og realistisk bilde av hvorfor det brøt ut krig mellom atenerne og spartanerne. Machiavelli sine teorier, som også er en av de mest kjente realister i fortiden, gikk mest ut på å oppnå makt og ikke minst å lære kunsten om å holde på den. For å oppnå makt rettferdiggjorde Machiavelli bruk av alle midler. Det kan også trekkes paralleller med realismens syn på egen interesse og Thomas Hobbs sin teori om den såkalte naturtilstand. I naturtilstanden var det alles kamp mot alle, der regler ikke eksisterte. I sit hovedverk, *Leviathan*, argumenterer Hobbs at”...state of nature lets loose the ominous causes of conflict, which dissociate, and reder man apt to invade and destroy one another... during the time men live without a common power to keep them all in awe, they are in that condition which is called warre, in which every man is enemy to every man” (Malnes, Rayno, 1993, side.24).

Så i internasjonal sammenheng, er realismen en betegnelse på nasjonenes kamp mot hverandre. Mens fokuset for Hobbs er individenes kamp mot hverandre.

Realismens utgangspunkt er at statene er byggesteinene i internasjonal politikk, og at det eksisterer et konstant sikkerhetsproblem grunnet fraværet av overordnet myndighet. I

multilateral sammenheng er makt den bestemmende faktor, og maktbalansen har dermed en stabiliserende effekt på det mellomstatlige forholdet. Konsekvensen av denne maktbalansen er en konstant følelse av usikkerhet og frykt.

Realismen brøt ut på 30 og 40 tallet, etter folkeforbundets kollaps og som en reaksjon på mellomkrigstidens idealisme. Realistene mente selv at realismen, i motsetning til idealismen, var ” et program for mer illusjonssløs ærlighet, mindre hykleri og dobbeltmoral” (Østerud, 200: 280).

I 1948 gav ut Hans Joachim Morgenthau boka ”...politics among Nations: the struggle for power and peace”. Dette blir regnet som en av de mest innflytelsesrike statsvitenskapelige utgivelsene noen sinne. Morgenthau regnes som en av moderne realisms viktigste opphavsmenn. " International politics, like all politics, is a struggle for power. Whatever the ultimate aims of international politics, power is always the imidiate aim" (Hans J. Morgenthau i Østerud 2001: 279).

I boken ”Thinking theory thoroughly, 1995” refererer James N. Rosenau og Mary Durfee til Hans Morgenthau sin fantastiske bok fra 1948 ” Power Among Nations”. Her beskrives hans teori innenfor dette feltet, der de forrige faglærde hadde mindre tilbøyeligheter til å godta enn det som er tilfellet blant nyere faglærde. Boka tar for seg sentrale spørsmål knyttet til realisme teorier som blant annet går ut på hvorfor stater overlever eller feiler. Thucydides beskriver den peloponnesiske krigen og sier:

” The strong do what they have the power to do, the weak accept, what they have to accept” (Rosenau, Jams N and Durfee, Mary.1995: 9).

Denne krigen hadde preget de to byer, Sparta og Athen, der disse to prøvde å ta herredømme over hav og land. De prøvde å oppnå fred men deres enighet feilet. ”They tried to make peace, but their agreement failed to hold. They sought, lost, coerced and destroyed allies; allies and neutrals made their own calculations of power and chose side (Rosenau, Jams N and Durfee, Mary.1995: 9).

I kapittel to i samme boka, forklarer de at begrepet ”makt” er svært avgjørende for to områder av realisme. Den ene er det som kalles **tradisjonell realisme**. Den startet i 1930 årene som reaksjon på etterkrigstiden. Denne er basert på det menneskesynet som sier at

individene er rasjonelle og er opptatt av selvinteresse, og søker makt som igjen fører til konsistens, regulerende oppførsel av stater. Denne tradisjonen poengterer at vi lever i en verden med motstridende interesser og konflikter innad, slik at moralske prinsipper aldri kan bli grundig realisert.

Den andre tradisjonen er kalt **neorealisme**, også kalt **strukturell realisme**. Denne formen deler mye av sine teorier med den klassiske realisme, men setter fokuset mer på internasjonale systemer enn menneskenes natur i forbindelse med statenes oppførsel og handling

”It is the lack of central authority in the international system that causes state to behave the way they do”(Rosenhau, Jams N and Durfee, Mary.1995: 11). Hovedelementet i realisme teorien handler om bruk av diplomatiet og krig fra statenes side. Disse er viktige i det internasjonale systemet i dag slik det var i det greske samfunnet for 2500 år siden. Alle realister, uansett form og tradisjon, er enige om at statenes natur ikke har forandret seg på tusener av år. Det er viktig å poengtere at sammenlignet med neorealistene, synes tradisjonelle realister å innrømme at det eksisterer reelle muligheter for valg, og til og med moralske premisser som kilde for statenes oppførsel.

Ingen av skolene innenfor moderne realisme ser på statene, med internt struktur, historie og kultur. Det spiller ingen rolle om stater er organisert langs en autoritær eller demokratiske linje. Gitt samme eksterne stimuli, vil alle stater oppføre seg på en enkel måte, mener forfatterne. I en angrep situasjon for eksempel, vil de forsvare seg. Hvis en stat utvikler og utvider sitt maktapparat, vil den andre enten gjøre det samme eller finne en allianse. Vil en stat derimot regulere problematikken ved hjelp av lov, vil den andre undersøke muligheten ved å muligens signere en enighet etter traktat.

Begge teorier påstår at stater er rasjonelle. Robert O. Keohene sier følgende om begrepet rasjonalitet:” to say that governments act rationally... means that they have consistent, ordered preferences, and they have calculated the cost and benefits of all alternative policies in order to maximize their utility in light both of those preferences and their perceptions of the nature of reality” (Robert o. Keohene, ed.1986: 7).

Denne rasjonaliteten kommer til uttrykk for realistene, i deres interaksjon med omverdenen. Ut i fra et realistisk perspektiv, mener forfatterne at sikkerhet er viktigere enn økonomi og igjen er økonomi viktigere enn for eksempel menneskerettigheter. Formulert på en annen måte, mellom menneskerettigheter og økonomi, vil en realist alltid velge økonomiske gevinster. (Rosenhau, Jams N and Durfee, Mary. 1995: 13)

Som det ble nevnt tidligere, står begrepene makt og interesse veldig sentralt i realismen, og derfor bør de utdypes. Både neorealistene og tradisjonell realistene i følge forfatterne, er enige om at en stormakt må besitte alle elementer av fysisk makt. En stat sin maktstatus er avhengig av hvordan den skårer på disse følgende områder: størrelse på populasjon og territoriet, ressurser, økonomiske kapabiliteter, militær evne, politisk stabilitet og diplomatisk evne. Størrelsen gjør et land vanskelig å slå og naturressurser, gjør det uavhengig av økonomisk kontroll fra andre. USA nevnes om eksempel.

Slik som realisme beskrives, kan man spørre om det overhodet er mulig å forvente noen form for samarbeid i en slik verden, som er styrt av egen interesse? Ulike grener innenfor denne teorien (realisme) ser ulik på begrepet samarbeid. Neorealistene for eksempel, mener at et samarbeid ikke er rasjonell i det hele tatt. De tar utgangspunkt i at en stat alltid har behov for å beskytte seg mot en militær aggresjon fra en annen.

Tradisjonelle realister mener det motsatte. Samarbeid er mulig og de har to tilnærmings måter på problematikken. Den ene er maktbalanse og den andre trekker oss tilbake til rasjonalitets begrepet. Det er både naturlig å ville dominere og motstå dominering fra andre, og siden det eksisterer usikkerhet i det politiske liv, er det beste for de mektige å være behjelpelig mot de svake, slik at de svake blir mindre tilbøyelig til å skaffe seg allianse for å oppnå maktbalanse, mot de mektige (Rosenhau, Jams N and Durfee, Mary. 1995: 24).

En annen forfatter som skriver om denne debatten er Stefano Guzzini. Han i boka (Realisme in Internatonal Relation and International Political economy), påstår at idealisme- realisme debatten er den første debatten innenfor internasjonale relasjoner. Han nevner Garr som en av de største kritikerne av idealismen. Kritikken er hovedsakelig basert på at det ikke finnes noen form for harmoni i ulike interesser, slik idealister påstår.

Han sier videre at verdier er drevet av makt, og dermed blir makt etter hans mening svært sentral. Her kommer også Morgenthau inn i bildet som nevner tre hoveddrivkrefter for alle menn. Trangen til overlevelse, drivkraften til reproduksjon og trangen til dominans. I en verden med knappe ressurser, er menneskene nødt til å strebe etter makt. Denne trangen til makt ”will of Power” er politikkens og krigens natur (Morgenthau i guzzini, Stefano.1998.kap.2). Dette viser det psykologiske aspektet av begrepet makt i et realismeperspektiv.

Det finnes en rekke andre forfattere som har kommet med ulike beskrivelser av realismens grunnstein, som mer eller mindre peker på samme elementer. Martha Finnemore er blant dem. I sin bok (defining states interest, National interest in International Society) tar hun for seg to andre retninger, neorealistene og neoliberalistene i forbindelse med internasjonale relasjoner. Hun starter med å spesifisere tre ting: relevante aktører, deres kapabiliteter og deres preferanser. Hun mener at neorealistene er mer klare i sin tankegang. Her fremkommer det at blant annet Waltz spesifiserer stater som relevante aktører med veloverveide kapabiliteter i term av makt og maksimering av kapabiliteter. Videre sies at det meste av internasjonale relasjoner er basert på den oppfatningen at stater vet hva de vil. Preferanser eksisterer og de kommer innenfor stater som resultat av statens materielle tilstand og funksjonelle behov (Finnemore, Martha.1996.kapitel 1).

Maersheimer er også blant de som gir et konkret bilde av realismen. Han sier i sin artikkel, ”The false promise of international institutions,” at realismen har utspring i at mennesker er svært selvopptatte og egoistiske. Han forklarer dette ved å henvise til menneskenes natur, da har vi etter hans mening en enorm trang til selvhevdelse som fører til dominans. Stater består av mennesker og derfor befinner vi oss i en verden full av selvopptatte stater, som konkurrerer om knappe ressurser som er tilgjengelig. Dette skaper mistillit. Fravær av tillit og eksistensen av konkurranse fører til at det eksisterer en overhengende trussel, som i sin tur kan føre til blodige konflikter. Han peker på fem faktorer som kan summere realistenes internasjonale bilde.

1. Internasjonale systemer befinner seg i et anarki.

2. Stater streber etter militær overlegenhet overfor de andre.
3. En stat kan ikke stole på andres intensjoner, dette betyr at det råder mistillit.
4. Den grunnleggende intensjonen for statene er overlevelse.
5. Hvordan de skal overleve i det internasjonale systemet? Dette fører til det faktum at de miskalkulerer fra tid til tid fordi de opererer i en verden preget av imperfekt informasjon.

Disse faktorene i sin tur, resulterer i tre forhandlingsmønstre:

Det første er at stater frykter hverandre i et internt system. Den andre er at hver stat i et internasjonalt system, vil garantere sin egen sikkerhet, og dette kan føre til dannelsen av allianser med andre stater. Den tredje er at hver stat vil maksimere sin relative maktposisjon over de andre stater. Mearsheimer, John (International Security, Vol.19:4-49)

Det pågår fremdeles diskusjon og debatt blant de faglærde om hvorvidt disse godt diskuterte teoriene og oppfatningene har rot i virkeligheten. De fleste ville være enig i at disse mangfoldige teoriene kan godtas blind, Men skal en gi noen form for bidrag til å forstå og forandre verden, er det utvilsomt viktig å studere de eksisterende spillereglene, som undersøker hvordan verden fungerer, hvordan landene forholder seg til hverandre og hva det er som får enkelte land til å ruste opp sine militære kapabiliteter. Realisme har utvilsomt mye å bidra med når det gjelder forståelsen av statenes handlinger. Det kan bli svært vanskelig å benekte det faktum at denne teorien fremdeles har en enorm styrke, når vi vil studere landenes adferd og forhold til hverandre.

2.2 Idealisme

(på gresk betyr ordet beskaffenhet, art) er en betegnelse for versjoner av det standpunkt at virkeligheten i en eller annen forstand er åndelig. Så etisk og politisk er idealisme det syn at vi bør handle ut i fra høye motiver og høye idealer. At dette ikke er å fremme egeninteresse, peker i retning av altruisme, man kan handle på grunnlag av andres interesse. Når en slik idealisme angir at man bør ofre seg for religiøse ideer eller politiske prinsipper, antydes et slikt pliktetisk grunnlag (statsvitenskaplig leksikon 2001).

I internasjonale relasjoner skiller politiske idealister seg fra realister ved å gå inn for å analysere i termer av rettferdighet og plikt, framfor å analysere i termer som makt og styrkeforhold.

Idealistiske tankeganger har levd fra tid til annen i ulike former og styrker. Som det ble nevnt kan den være preget av enten religiøse overbevisninger eller etiske og moralske retningslinjer. Det kan også være preget av begge to. Troen på at moralske og etiske prinsipper kan skape en bedre verden, har vært en kjent tankegang også lang tilbake i tid, blant annet fra Platon. Hans ”idealstat” kan være et eksempel på dette. Religiøse holdninger innenfor utforming av politikk, kan dermed havne under en slik kategori. Her er det også elementært med vektlegging av moralske og etiske retningslinjer. Religionens art er ikke relevant i dette tilfellet.

Idealisme sier at mennesker er rasjonelle, gode og moralsk forpliktet. Morgenthau skriver: ”assumes the essential goodness and infinite reliability of human nature, blames the failure of the social order to measure up the rational standards on lack of knowledge and understanding, obsolescent social institutions, or depravity of certain isolated individuals or groups. It trusts in education, reform and the sporadic use of force to remedy this defect” (Morgenthau i Rosenau, James N and Durfee, Mary. 1996. kap 2).

En forsker sier at idealismen i mellomkrigsperioden var basert på tre hovedprinsipper. Det første handler om at menneskenaturen ikke er redusert til egoistiske motivasjoner og materielle behov. Å forstå menneskenes handling krever derfor referanser til spesifikke mål, og måten idealene påvirker målet.

Det andre sier at disse idealene som dyptgående påvirker menneskenes mål og hensikt, og som påvirker deres handling, er potensielt universelle slik at de representerer langterm interesser av individer, like mye som stater og hele verdenssamfunnet.

Det tredje handler om at det eksisterer en potensiell harmoni av interesser, og derfor er en uforsonlig konflikt av interesser uunngåelige. Sentralt i denne politiske filosofien er derfor begrunnet kommunikasjon med sikte på å forsikre at en slik harmoni av interesser blir oppnådd.

” With reason, universal principles can be understood and translated into norms, laws and human and government behavior. Politics should therefore encourage both the education of people in order to make them understand their own long-term interests, and the democratization of the political sphere. These assumptions gave rise to conception of international relations and foreign policy”(Guzzini, Stefano. 1998: 17).

Idealismen kan likevel ikke sees som en veldefinert teori innenfor internasjonal politikk, slik det er tilfelle med realismen. Idealisme kan ha mange aspekter og er definitivt en bredd teori som kan romme en stor variasjon. Blir en politikk utformet ut i fra politiske idealer, etiske og moralske visjoner, kan den studeres ut i fra idealistiske perspektiver. Disse idealene varierer mye avhengig av hvilket ståsted involverte aktører har, både kulturell og politisk. I vesten, særlig i USA hersker en tankegang om at amerikanere ser på seg selv som forsvarere av demokratiske verdier. Dette har ført til dype endringer i USAs utenrikspolitikk generelt. Disse endringene kunne merkes sterkere i etterkant av terror angrepene 11. september, der terroristene styrtet sivile fly inn i to tårn i ”World Trade Center” og det amerikanske forsvarsdepartementet, Pentagon. Etter disse hendelsene fikk amerikanere vite at de ikke var usårbare slik de trodde. Svein Melby, en forsker i NUPI prøver å forklare disse endringene i USAs utenrikspolitikk gjennom sin bok ”Burs revolusjonen”.

Forfatteren deler den amerikanske utenriksdebatten i tre hovedgrupper: Institusjonalister, realpolitikere og ekspansjonister. Han nevner at disse hovedgruppene også er enige om visse punkter, og denne hovedenigheten gjør seg spesielt gjeldende gjennom synet på den internasjonale deltakelsen og det å bevare og styrke nasjonens posisjon. Melby påpeker at det er bred enighet mellom grupperingene om prinsippet at USA alltid må søke å hindre oppkomsten av maktkonsentrasjoner som kan true USAs globale dominans, og at man må sørge for at de eksisterende potensielle utfordringene ikke blir en direkte trussel mot amerikansk sikkerhet. Men der stopper også enigheten mellom dem, i følge Melby. Det har hersket en uenighet om strategiske verktøy for å oppnå maksimal sikkerhet mellom disse ulike hovedretningene. Viljen til samarbeid var første konflikttemaet. For institusjonslistene var internasjonale institusjoner viktig. Organisasjoner som FN og

NATO var viktige å ha samarbeid med. For *realpolitikere* var synet litt annerledes. De anla i hovedsak et pragmatisk syn på bruken av internasjonale institusjoner kontra nasjonale virkemidler. Å vinne internasjonal legitimitet var viktig, men dette måtte ikke bli en tvangstrøye som hindret nødvendig nasjonal handling når viktige amerikanske interesser stod på spill. For *Ekspansjonistene* var prioriteringen den motsatte av den man fant hos institusjonslistene. Nasjonale virkemidler og handlefrihet måtte avgjøre graden i amerikansk politikk. Bruken av kollektive ordninger som FN var bare interessant når man selv var ute av stand til å løse et problem.

Melby nevner også et par andre skillelinjer mellom disse ulike retningene. Vektlegging av de ulike typene av nasjonale virkemidler er blant dem. Her handler det om to hovedgrupper: Harde versus myke midler. Militære og økonomiske instrumenter er typisk for de harde, mens diplomati og evne til å sette den internasjonale agendaen, er fremtredende eksempler på de myke virkemidler. Det tredje hovedskille dreier seg nettopp om tema som havner inn under teoribruken vår, altså idealisme versus rene nyttehensyn. *Siden den amerikanske statsdannelsen primært er fundert på et sett av liberale politiske ideer og ikke på etnisitet, vil USAs utenrikspolitikk alltid inneholde en underlig blanding av tradisjonell interessepolitikk og idealisme.* Det fjerde hovedpunktet hos Melby er synet på endring versus opprettholdelse av det etablerte internasjonale systemet. Her er det igjen forskjeller mellom realistene og de andre to grupperingene av tankegods innen amerikansk utenrikspolitisk utforming. For realpolitikere er status quo retningen et viktig aspekt, mens både institusjonslistene og ekspansjonalistene vil på ulik vis bruke USAs utenrikspolitikk for å få endring.

11. september, ble en skjebnes dag for USA og verden for øvrig, det markerte samtidig et vendepunkt innen den utenrikspolitiske orienteringen til USA. For å forstå utenrikspolitikken i USA opererer Melby med fire basis tradisjoner, *Handelstradisjon* der økonomiske interesser er primært viktig, *misjonærtradisjonen*, der idealisme og verdispredning er sentrale, *isolasjonstradisjonen*, der politikken er preget av defensiv idealisme, ikke minst sikre USAs interesse ved ikke-involvering, og tilslutt

pionertradisjonen som handlet om å ha et offensivt forsvar. Her er æreskode, i følge Melby viktig, og tanken bærer også mye av amerikansk verdikonservatisme med seg. I tiden før terror angrepene var USAs utenrikspolitikk multilateral- dominert, blanding av myk og hard makt var eksisterende, status quo innrettelsen var viktig og politikken var interesse dominert. Aktørene var talsmenn for institusjonalister, realister, mosjonister og handelstradisjonister.

Bush administrasjonens håndtering av omstendighetene etter 11. september har resultert i en revolusjon i landets utenrikspolitikk, i følge Melby. Og det vi ser her er dominansen av unilateralsime, en utpreget vilje til bruk av makt og en idealistisk preget politikk. *Det vil også komme omfattende endringer som resultat av at demokratisering av den muslimske verden, er blitt ett hovedtema.*

Forfatteren Melby nevner også visse bakenforliggende årsaker til disse endringene som blant annet ekspansjonistenes økte innflytelse. Her mener han at 11. september virket som en katalysator for nevnte endringer i landets utenrikspolitikk. USA fikk en sjokkeffekt, et nytt syn på egensikkerhet, et nytt selvbylde, og en forening mellom pioner og misjonær tradisjonen (Svein Melby, 2004).

Det som er viktig i Melbys bok er selveste bruk av idealistiske begrunnelser i Burs regjeringens offensive utenrikspolitikk. USAs sikkerhet blir tett knyttet til behovet for utviklingen av demokrati i den islamske verden, fordi nesten alle individene som deltar i terrorvirksomhet mot vestlige mål, særlig USA, kommer fra muslimske land, spesielt Midtøsten. Dette fører til en forsterkning av demokratiseringsbehov av muslimsk verden. Melby gjennom sine undersøkelser peker på eksistensen av en verdibasert politikk i USA som har blitt sterkere etter terroraksjonene. Han streng tatt tror på eksistensen av en slik tankegang blant aktørene i USA. Tanken om spredningen av demokratiske verdier i verden, og bringe fred og frihet til alle folkeslag, er ikke bare tomme ord og politisk retorikk. Kursendringen av landets utenrikspolitikk er selv et godt tegn på denne tankegangen. De autoritære landene i Midtøsten skal lytte til sitt folk. Deres befolkning har like rett til å nyte friheten og demokratiet. Dette er retorikk vi hører stadig av aktørene i USA, særlig president Bush. Om disse uttalelser er ren idealisme, er det lite tvil om. Her

er det ikke meningen å diskutere hvor troverdig slike retorikker kan være, men det at de peker på visse idealer og drømmer, kan de fleste være enig med.

Dette behøver på ingen måte å være et fullkomment bilde av de amerikanske aktørenes teoretiske tenkning. Mange vil si at Melby undervurderer det realistiske hensyn i USAs utenrikspolitikk, selv om han ikke benekter det. Mange vil hevde at fokuset på reell nyttehensyn i USA, kommer til å være det første elementet i utformingen av landet utenrikspolitikk. Likevel er det ikke vanskelig å ignorere at idealismen, knyttet til misjonærtradisjonen uansett har vært en sentral tankegang hos amerikanere, særlig etter 11.september. Det er ikke sjelden vi hører fra administrasjonen i USA at landet på grunn av sine økonomiske og militære kapabiliteter, har et ansvar for å befri de undertrykte i den tredje verden.

Idealismen kan ikke bli avgrenset til moralske eller etiske politiske retningslinjer. Skal man snakke om idealer og drømmer, er man nødt til å utvide horisonten. Diskusjon om verdiskapning involverer automatisk religionen og troen i bildet. Alle verdens religioner har hatt veldefinerte regler og normer på hva som er riktig og hva som er galt.

2.3 Islam og Idealisme

Islam som andre religioner, har idealer og visjoner om hvordan et samfunn burde bli bygget opp. Dette betyr på ingen måte at det eksisterer noen intern enighet blant representantene innenfor denne trosretningen, tvert i mot. Motsetningene er enorme slik det er tilfelle med andre religioner. Det enorme mangfoldet innenfor denne religionen har forårsaket dype debatter blant ulike retninger. Det eksisterer alt fra liberale tolkninger, til mest ekstreme om hvor vidt religionen skal forme politikken. Å diskutere ulike aspekter av et slikt mangfold er ikke tema her, derfor blir fokuset rettet på den mest ekstreme oppfatningen, nemlig religionens absolutte betydning i utformingen av politikk.

Revolusjonen i Iran førte til prestenes maktovertakelse, med Khomeini på toppen. Islam kom sakte men sikkert til å bli grunnlaget for utforming av politikk, lover og regler. De geistlige prøvde å definere hvordan en islamsk stat skal bli bygget opp og hvordan den

skal fungere i det hele tatt. Ideen om at landet skulle bli et forbilde innenfor Islam ble reklamert for ofte. For å forstå dette bedre, har vi ingen bedre alternativer enn å rette blikket vårt mot ayatollaens meninger om nettopp en muslimsk stat. Ved å angripe problemet på denne måten, øker vi også forståelsen til landets politikk når det gjelder relasjon til det internasjonale samfunnet, noe som er vårt hovedtema.

Khomeinis syn dannet grunnlaget for nesten all politisk utforming, og enda viktigere er det å merke seg hans kjente slagord: "Verken øst eller vest, bare islamsk republikk". På basis av dette, prøvde makthaverne i Iran å skille seg fra resten og se på seg selv som et talerør for den Islamske verden. Dette havner klart under den idealistiske kategorien med den grunnleggende forskjellen at her er det snakk om et religiøst innslag av idealismen. I boken "Iran Dilemmas of Dual Containment" forklarer Anthony H. Cordesman følgende: "Ayatollah Khomeini set the foreign policy agenda of the Islamic republic during the first decade of its existence, both from the stand points of ideology and the issuing of important directives which dramatically affected Iran's relation with the outside world" (Anthony H. Cordesman and Ahmad S. Hashim, 1997:121).

Dette ideologiske aspektet forfatteren snakker om er definitivt en gjenspeiling av Khomeinis tro på islamsk altruisme. Khomeini stod for en stat der islamske verdier skulle gjennomsyre alle institusjoner. Først etter dette kunne man snakke om det han kalte for "eksport av revolusjonen" til verden for øvrig. Med eksport av revolusjonen, mente man stort sett å spre islamske verdier generelt til verden, og spesielt i regionen. Dette skulle være et hovedelement i landets utenrikspolitiske linje.

For å øke forståelsen av ayatollaens ideer, er det hensiktsmessig å gå dybden på hans syn på den islamske staten. På denne måten kan en danne seg et bilde på hvordan religiøse verdier og premisser gjør seg gjeldende i Iran etter revolusjonen. I sin bok "Islamic Government" sier han følgende:

"This slogan of the separation of religion and politics and the demand that Islamic scholars not intervene in social and political affairs have been formulated and propagated by the imperialists; it is only irreligious who repeat them. Were religion and politics separate in the time of the prophet (peace and blessing be upon him)? Did there exist, on

one side, a group of clerics, and the opposite it, a group of politicians and leaders? Were religion and politics separate in the time of caliphs_ even if they were not legitimate_ or in the time of the commander of the faithful (upon whom be peace)? Did two separate authorities exist? This slogan and claims have been advanced by the imperialists and their political agents in order to prevent religion from ordering the affairs of this world and shaping Muslim society, and at the same time to create a rift between the scholars of Islam, on the one hand, and the masses and those struggling for freedom and independence, on the other. They have thus been able to gain dominance over our people and plunder our resources, for such has always been their ultimate goal"(Ayatollah Khomeyni, 1983:30).

Her blir det uttrykt tydelig at separasjonen mellom religion og stat er udiskutabelt.

Religionen og religiøse verdier skal være grunnlaget for byggingen av en stat og dermed et viktig kriterium til utforming av politikk, utenriks og innenriks.

Hans antipati til stormaktene og deres marionetter er også med å definere politikken i Landet. I Khomeinis testament bringer forfatteren av boka” Khomeinism, Essay on the Islamic Republic” følgende sitater:

" Its prologue hails true Islam as the message of ”liberation” and ”social justice” not just for Iranian and Muslims, but also for the ” oppressed people of the world irrespective of nationality and religion”. It also claims that the true message of Islam is being constantly distorted by an international conspiracy of Zionist, Communist, Eastern and Western imperialist, Marxist masquerading as Muslims, Western-contaminated liberals, opportunistic clerics, and local tyrants (namely, the Saudis in Arabia, king Hasan of Morocco, king Hosayn of Jordan, and Saddam Hosayn of Iraq)"(Abrahamian, Ervand, 1993:36).

En kan spørre seg hvor er opphavet til en slik tenkning? Svaret på dette spørsmålet er ikke enkelt, men det kan finnes i den religiøse ledernes historie syn, som faller utenfor vårt tema, men for å gi en liten illustrasjon på det ideologiske aspektet av en slik tro, er det fruktbart å ta et raskt blick til et konstitusjons dokument som eksisterer.

"At first glance, the text of constitution with its 175 clauses reads like a cumbersome "fundamentalist" document. It begins with the declaration that the Islamic republic is based on the principal faiths of the justice of God and submission to His will; the divine message and its fundamental role in all human laws; and the concept of the resurrection and its "role in human evolution". It also declares that the leadership clauses, especially those stipulating that ultimate authority resides in the senior religious jurists, were to endure until Mehdi, the Lord of the Age, reappeared on the earth."(Abrahamian, Ervand, 1993:33).

Troen på nødvendigheten av en islamsk republikk kommer klart til uttrykk i slike dokumenter, som på sin side bekrefter det sterke elementet av religiøs idealisme. Religionen og dens moralske og etiske prinsipper blir en uatskillelig bestanddel av utformingen av landets politikk. En slik tankegang preger alle aspekter av politikken, innenriks så vel som utenriks. Den jordiske islamske staten skal rent trommessig, legge forholdene til rette for muslimenes, sjia- muslimenes siste leder, Mehdi (deres Messias) som skal redde verden fra all urett. Denne staten blir naturligvis ledet av en slags vikar for denne Imamen. Her kommer uttrykket "Faghih" inn i bildet. Ordet betyr retts og skriftlærd innen Islam. Denne tankegangen om en lærd leder gir grobunn for det som Daniel Haredsveit kaller revolusjonens hoveddogme. "Khomeinis teori om den rettslærdes (politiske) autoritet (velayate Faghih) bygger på doktorinen om den tolvte imam og er jamvel i dag det overordna og styrande Prinsipp"(Daniel Haredsveit.2000:584)I første øyekast kan en argumentere at en god del av Khomeini`s religiøse ståsted kan oppfattes som fundamentalistisk eller populistisk. Dette kan være riktig, men å se all dette ut i fra et idealistisk perspektiv, behøver ikke å være feil. En hovedgrunn for dette er det religiøs idealistiske innslaget i alle uttalelser denne lederen har kommet med og måten den islamske republikken har blitt definert på. Uttalelser og dokumenter, gitt fra aktørene, særlige grunnleggeren av islamsk republikk i Iran, har et klart internasjonalt preg. Et muslimsk herredømme i verden, for presteskapet, blir på en måte en islamsk utopi. Dette kommer klart til uttrykk da Khomeini kalte den siste fredagen av den hellige måneden, Ramazan, for "The day of Quds".

"Imam Khomeini, the leader of the revolution and the founder of Islamic Republic of Iran, sent a message on August 16, 1979 addressing Muslims throughout the world, making the day of Quds (the Day of Holy Jerusalem) (Echo of Islam, The Down of Islamic Revolution, A Publication of the Ministry of Islamic Guidance. Side, 202).

Han i sin tale sier følgende: "In the name of God, the Merciful, the compassionate.

For many years I have been warning Muslims of the Menace posed by the usurper Israel, which has recently intensified her savage raids on our Palestinian brothers and sisters.

Bent on the destruction of Palestinian freedom fighters, Israel has been ceaselessly bombing their houses and homes in Southern Lebanon. I call on the Muslims of the world as well as on all Islamic governments, to join forces to cut down this usurper and its supporters. I invite Muslims all over the globe to consecrate the last Friday of the holy month of Ramadhan, which is the "day of fate" and which could also become the day on which the fate of the Palestinian people might be determined, as a "day of holiness" and to proclaim the international solidarity of Muslims in support of the legitimate rights of Muslim People of Palestine. I pray to the Almighty for the victory of the Muslims over the infidels." (Echo of Islam, The Down of Islamic Revolution, A Publication of the Ministry of Islamic Guidance, side 202).

Troen på Islam og islamske idealer, preger politikken. Denne formen for religiøs realisme skulle forene muslimene og ta dem et steg nærmere til deres idealstat.

"All the governments of the world must know that Islam is invincible. Islam and the Quran will conquer the world. A true religion should be a divine religion. Islam is a divine religion and thus must be promoted throughout the world. (Echo of Islam, The Down of Islamic Revolution, A Publication of the Ministry of Islamic Guidance, side 204).

Khomeini og hans sterke tro på Islam, har blitt en manifest for hans etterkommere. Selv om han døde for mange år siden, klarer ikke enkelte kretser i den styrende eliten i Iran, å løsrive seg fra den. Hans idealer om en muslimsk bevegelse i verden, har ført til dannelsen av mange ulike muslimsk- fundamentalistiske grupperinger i regionen. I hvilken grad hans sterke meninger, legger grobunn for utformingen av politikk i Iran, er

en gjenstand for vår diskusjon i kommende kapitler. Det er en ting som er viktig å merke seg, og det er måten Khomeini ser på verden utenfor, det vil si ikke muslimer. I uttalelser som er nevnt hittil, er det lett å merke at hans inndeling av verden virker ganske enkel. Han tror på en verden bestående av muslimer, som er den undertykte massen, og en verden med de sterke landene som undertrykkere. Han kaller dem imperialister og sionister, adressert til USA og Israel. Resten av makthavere i muslimske land blir betegnet som korrupte og de er marionetter for de store fiendene. Mange vil mene at denne dualiteten av verdensbildet, utvilsomt er grunnsteinen i prestenes syn på den internasjonale politikken i vår verden.

2.4 Refleksjoner over idealisme/realisme perspektivet

Islams idealisme utelukker på ingen måte eksistensen av realisme i et land som Iran. Selv om grunnleggeren av den islamske republikken baserte seg på islamske verdier, har myndighetene i landet hatt desidert realistiske elementer i sin politikk. Dette gjelder også demokratisk styrte land. Selv om USA også har hatt idealistiske tendenser i sin utenrikspolitikk, betyr ikke dette at landet ikke har hatt realpolitiske hensyn i forhold til sin relasjon til omverdenen. Her pågår et samspill mellom disse to perspektiver, variert fra sak til sak, men likevel er det viktig å skille mellom demokratiske og autoritære regimer, i forhold til problemstillingens teoretiske ramme. Realpolitikken kan være noe annet for et demokrati enn det er for en diktator. Det samme gjelder også idealisme som er en ting for demokratiet, men er noe helt annet til en autoritær stat. Demokratiske og autoritære stater har sine egne definisjoner av realistisk og idealistisk politikk. For et demokrati, kan realisme handle om politiske spillerregler for å oppnå makt, sikre landets velferd gjennom å øke økonomiske gevinster på ulike måter. Idealisme på sin side for et demokrati kan være ulike formål, blant annet som å fremme menneskerettigheter og spredning av demokratiske verdier. For autoritære stater derimot, blir definisjonen av en annen art. For dem kan realisme dreie seg om å sikre makten for den herskende eliten med alle mulige midler, både lovlige og det vi i vesten oppfatter som ulovlige. Denne måten å se på makt begrepet på, kan ta oss tilbake til tiden Machiavelli levde. Idealisme for autoritære stater

kan være ulik, avhengig av ideologien til den herskende eliten. For kommunistiske stater, er det å fremme kommunistiske verdier, og for land religiøse tilknytninger, som Iran i vårt tilfelle, å fremme og spre religiøse verdier. Så formålet varierer avhengig av ideologisk ståsted.

2.5 Oppsummering

Alle land har ulike måter å forholde seg til hverandre, avhengig av deres ideologiske og kulturelle ståsted. Noen er opptatt av saker som har stor tilknytning til deres tro og overbevisning, og de andre tenker mest på reelle gevinster i form av økonomisk nytte. Mer spesifikt, særlig knyttet til denne oppgaven, kan vi si at vi snakker om realpolitiske hensyn på den ene siden, og verdispredning på den andre, nærmere bestemt realisme for den første og idealisme for den andre.

Når vi snakker om realisme, er det to hovedstrømninger vi sikter på å studere. Den ene er det som kalles *tradisjonell realisme*. Den startet i 1930 årene som reaksjon for etterkrigstiden. Denne er basert på menneskesynet som sier at individene er rasjonelle og er opptatt av selvinteresse, og søker makt som igjen fører til konsistens, regulerende oppførsel av stater. Denne tradisjonen poengterer at vi lever i en verden med motstridende interesser og konflikter innad, slik at moralske prinsipper aldri kan bli grundig realisert. Den andre tradisjonen er kalt neorealisme, også kalt strukturell realisme. Denne formen deler mye av sine teorier med den klassiske realisme, men setter fokuset mer på internasjonale systemer enn menneskenes natur. Alle realister, uansett form og tradisjon, er enige i at statenes natur ikke har forandret seg på tusener av år. Det er viktig å poengtere at sammenlignet med neorealistene, synes tradisjonelle realister å innrømme at det eksisterer reelle muligheter for valg, og til og med moralske premisser som kilde for statenes oppførsel.

I internasjonale relasjoner skiller politiske idealister seg fra realister ved å gå inn for å analysere i termer av rettferdighet og plikt framfor å analysere i termer som makt og styrkeforhold. Idealer og verdier er grunnleggende for denne retningen, som hadde sin sterke periode like etter første verdenskrig, som førte til dannelsen av folkeforbundet.

Essensen av idealisme og realisme kan variere fra land til land, avhengig av hvilke styresystemer landene har. Idealisme for demokrati kan være noe annet enn for autoritære. For et land som Iran, er det viktig å spre religiøse verdier, altså islamske verdier ut i verden, men for et demokrati kan idealistiske verdier handle om å fremme menneskerettigheter og pluralistiske styremekanismer. En slik differanse av tolkninger er også gjeldende for realisme perspektivet. Realisme for en autoritær stat er å bevare makten for den sittende eliten ved hjelp av til og med kyniske midler, men for demokratiet kan være noe annet. Likevel er det viktig å merke seg at her handler det ikke om bare enten eller. Her eksisterer en samspill mellom begge teoriene. Stater kan ha både realistiske og idealistiske hensyn i sin utforming av politikk.

Før vi går videre i analysen av landets utforming av utenrikspolitikk, bør vi se på aktører og instanser som definerer og bestemmer landets utenrikspolitikk. Hvem er det egentlig som har det siste ordet for landets forhold til omverdenen? Er det en person/ institusjon eller flere som er med på å bestemme dette? Og om det finnes flere, hva har dette å si for at politikk blir mer idealistisk eller realistisk? Dette er noen av spørsmålene som blir behandlet i neste kapitel.

Kapitel 3. Makteliten og Irans utenrikspolitikk

Utformingen av politikk i Iran er basert på en sammensatt og ikke minst komplisert prosess. På grunn av landets sære maktstruktur, blir denne prosessen preget av konflikt og sluttproduktet (politikken) til tider uklar. Dette har ikke alltid vært tilfelle. Irans politikk har over lang tid vært bestemt av autoriteter, med enorm mangel på demokratiske spilleregler. Dette er hovedgrunnen til at landet skiller seg ut sammenlignet med de veletablerte demokratiske systemer vi kjenner fra vestlige samfunn. Etter at Ayatolla Khomeini grunnla den islamske republikken, var politikk tilsynelatende harmonisk og det eksisterte en stor enighet blant aktørene i det styrende systemet. Denne harmonien eksisterte først og fremst på grunn av Ayatolla Khomeinis ubestridte maktposisjon og karisma. Han hadde en egen evne til å samle de ulike aktørene rundt bordet og skape enighet. "Khomeini was able to appeal to democrats and nationalists through his overt populism, and to the orthodox Ulema (skriftlærde) through theocratic authoritarianism" (Ansari, Ali M. 2000:43). I tillegg klarte han å øke sin autoritet til de grader at det ble ofte umulig å sette seg i mot hans ønsker. Denne autoritære siden ved Ayatollah Khomeini blir ofte bare begrunnet ut i fra hans karisma, men det er viktig å ikke glemme at han økte sin autoritative rolle betydelig etter fastsettelse av "Velayate Faghih" (de lærdes rett til å styre) i landets nye grunnlov. Dette resulterte at det eksisterte en tilsynelatende bredt enighet om landets offisielle politikk både innenriks og utenriks.

Forholdene forandret seg markant etter at Khomeini døde. Hans autoritet var så stor at det ble skapt et merkbart maktvakum i landet. Dette fikk styresmaktene til å velge en åndelig leder i full hast for å unngå kaos. De klarte likevel ikke i det lange løp å hindre konflikt og splittelse innad i systemet. Denne konflikten viste seg allerede ved å sette spørsmålsteget ved den nye åndelige lederens teologiske kompetanse innad i den styrende presteliten. Det kan være ulike aktører og institusjoner som står for bestemmelse av et lands utenrikspolitikk, avhengig av hvilket system landet er bygget på. Er landet demokratisk, er det ofte slik at enten valgte personer (presidenter) eller institusjoner (regjeringer) som har hovedansvaret for utenrikspolitikken. Nasjonalforsamlinger spiller likevel en stor og viktig rolle i utformingen av politikken. Nasjonalforsamlingen blir delt i ulike komiteer

som tar seg av ulike områder av politikk og agenda setting. En av disse komiteene er utenrikskomiteen. Disse komiteene kan eksistere i ikke-demokratiske land også, men hvor stor deres makt er i forhold til politikken varierer sterkt fra land til land.

Iran er ikke noe unntak helle. Her er også landets nasjonalforsamling delt i ulike komiteer som tar seg av saksområder som berører dem. Utenrikskomiteen er en av dem. De kan diskutere og komme med forslag. Men i dagens Iran er denne prosessen ikke helt enkelt. Landets særegenhet når det gjelder styreform kompliserer denne prosessen. Denne komplikasjonen oppstår på grunn av at det er flere aktører og institusjoner som tar de viktigste beslutningene i landets utenrikspolitikk. Antall aktører skaper koordineringsproblem for fastsettelse av politikken. Det har vært slik at ulike aktører handler ulikt, avhengig av hvilke fraksjon de hører til. Dette har skjedd ganske ofte på grunn av splittelse innad blant makthaverne i Iran.

Det er et annet problem knyttet til denne problematikken også. Denne splittelsen fører til at essensen til utformingen av politikk varierer fra de ulike fraksjonene. Her er det også viktig å undersøke om disse ulikhetene blant aktører fører til at agenda setting blir annerledes. Har det noe å si om for eksempel politikken blir realistisk, eller idealistisk, ut i fra hvilke aktører og institusjoner som er med å ta beslutningene? Andre del av dette kapittelet, skal gjenspeile et forsøk på å studere dette spørsmålet.

3.1 Aktører og institusjoner

Slik det ble nevnt innledningsvis, eksisterer det ulike personer og organer som fastsetter landets utenrikspolitikk. Dette er ikke noe spesielt fenomen. Prosedyre for fastsettelse av politikk generelt, krever naturlig nok ulike organer og aktører i alle land, særlig i de demokratiske. Iran skiller seg ut på mange måter. Ulike personligheter og institusjoner, blir trukket i et ganske komplisert spill, der de nødvendigvis ikke har det siste ordet. For å utdype dette, er det hensiktsmessig å nevne disse aktørene hver for seg og deretter beskrive deres makt i forhold til agendasetting og beslutning i forhold til landets utforming av utenrikspolitikk. Iran er ikke bare en ren republikk med en president som sjef for den utøvende myndighet. I første øye kast ville det være naturlig å tro at det er

presidenten som har siste ordet for landets relasjon til omverdenen. Dette er ikke tilfellet. Iran har ”islamsk republikk” som styreform, og dette har medført sære trekk og til og med implikasjoner for fastsetting av politikken. Hvem er disse aktørene egentlig, og hvor får de sin makt fra? Hvordan blir de eventuell valgt? Disse spørsmålene kan studeres, blant annet ved å gjennomgå landets grunnlov.

3.1.1 Landets åndelige leder

Begrepet ”åndelig leder” fikk sitt fotfeste etter revolusjonen i 1979. grunnleggeren av den islamske republikken poengterte i høy grad hvor viktig det var å ha et religiøst overhode for samfunnet. Dette ble hans mest kontroversielle bidrag til landet, som ettervært fikk en solid plass i landets grunnlov. I artikkel 5. i grunnloven står følgende:

" During Occultation of the Lord of the Age (may God hasten his renewed manifestation!), the governance and leadership of the nation devolve upon the just and pious “**fagih**” who is acquainted with the circumstances of his age; courageous, resourceful, and possessed of administrative ability; and recognized and accepted as leader by the majority of people. In the event that no fagih should be so recognized by the majority, the leader, or the leadership council, composed of **fugaha** possessing the aforementioned qualifications, will assume these responsibilities in accordance with Article 107." ¹

Begrepet Fagih brukes om en person som har oppnådd den høyeste teologiske graden innenfor Islam, og fugaha er flertalsformen for fagih, det vil si de skriftlærde. For å velge en ny leder, brukes et råd bestående av over 70 skriftlærde innenfor Islam, som kalles ekspertenes råd, ”The Assembly of Expertes”. Dette rådet består stort sett av prester. Den åndelige lederens maktgrunnlag, gjør ham til den sterkeste politiske aktøren i Iran. Dette kan lett bekreftes hvis en igjen ser på landets grunnlov.

Daniel Bromberg bruker artikkel 110 i landets grunnlov for å summere de viktigste mulighetene for maktutøvelse den åndelige lederen har i dagens Iran. Han sier at han velger de seks skriftlærde av tolv medlemmer som sitter i vokterrådet, utnevner sjefen for

---

¹ Grunnlovsteksten er tilgjengelig I [<http://www.leftjustified.com/leftjust/lib/sc/ht/wtp/iran.html>])

landets høyesterett, han er den øverst kommanderende for alle militære styrker, der han utnevner sjefen til generalstaben og øverstkommanderende for revolusjongarden. Han har i tillegg makt til å avskjedige presidenten på anbefaling fra høyesterett og nasjonalforsamlingen. Bromberg, daniel (2001:110)

Tolkningen av landets grunnlov har også vært gjenstand for diskusjon, likevel er det liten tvil om den åndelige lederens enorme mulighet for maktutøvelse. I tillegg til alle oppgaver og plikter som er nevnt i grunnloven, har også den åndelige lederen makt og ansvar over en rekke statlig og kvasi- statlige organer, blant annet landets rikskringkasting og folkemilitsen "Basij". Han har også ansvaret for et enormt økonomisk apparat ved å være sjef for en rekke mektige stiftelser som "Bonyade Mostasafan"(fond av de undertrykte). Disse stiftelsene har stor påvirkning på fastsetting av politikk, særlige innenfor økonomiske reformer Anthony H. Cordesman and Ahmad S. Hashim (1997:50). En slik posisjon gir en formidabel mulighet for den åndelige lederen til å påvirke politikken både innenriks og utenriks, og dette eliminerer en hver tvil om hvem har det siste ordet i dagens Iran.

3.1.2 Presidenten

Artikkel 115 i den iranske grunnloven sier følgende om presidenten: "The President must be elected from among religious and political personalities possessing the following qualifications: Iranian origin; Iranian nationality; administrative capacity and resourcefulness; a good past-record; trustworthiness and piety; convinced belief in the fundamental principles of the Islamic Republic of Iran and the official madhhab (religion) of the country" (Den iranske Konstitusjonen, artikkel 113).

Slik det fremgår i artikkelen, er det en grunnleggende betingelse at presidenten er iraner av nasjonalitet og har tro på landets religion, og har tro på grunnleggende prinsipper av Islam. Presidenten har ansvaret for landets utøvende myndighet. Han er regjeringssjefen og skal sørge for at lovvedtak skal bli implementert. Samtidig sitter han i enda et råd som kalles "meglerhuset", som har ansvaret for å løse uenigheter og konflikt mellom

nasjonalforsamlingen og vokterrådet. Medlemmene av dette rådet blir også valgt av den åndelige lederen (Den iranske konstitusjonen, artikkel 112).

Presidenten blir valgt for en periode på fire år, og kan stilles til gjenvalg. Valget består mellom kandidater som har blitt godkjent av vokterrådet. Hvis ingen av kandidatene får absolutt flertall, går de to kandidatene med flest stemmer til den andre runden.

De største problemene knyttet til valg av presidenten, er først grunnloven og så er det det mektige vokterrådet. En kvinnelig president kandidat i 1997 i Landet, kjent som Taleghani bruker artikkel 115 i grunnloven til å protestere mot eliminasjon av sitt kandidatur ved valget. Hun siterer at presidenten må være blant landets politiske og religiøse personligheter, og i ikke noe islamsk dokument har det blitt nevnt at han må godkjennes av det mektige vokterrådet. Ansari. Ali M(2000:63) Vokterrådet på sin side forsvarer deres motvilje mot hennes kandidatur ved å referere til ordet ”Rejal” i grunnlovteksten. Ordet er opprinnelig arabisk og betyr ”menn”. Dette er et tegn på en problematikk knyttet til grunnlovsteksten. I følge forfatteren reflekterer også vokterrådet, ønske til de konservative kreftene, noe han definerer som ”høyrefløyen”. Dette kan lett vises når en ser på antallet kandidater i utgangspunktet. Antall presidentkandidater i 1997 var over 230. Ansari. Ali M(2000:63) Vokterrådet har som oppgave å bestemme om kandidatene er skikket til å være president.

Konstitusjonen beskriver landets president som nummer to i maktrangeringen. Han er overhodet for den utøvende makten og har ansvaret for å sørge for implementering av grunnloven. I praksis blir denne makten krympet til det minimale av landets geistlige generelt, og den åndelige lederen spesielt. I realiteten er det den åndelige lederen som kontrollerer hæren, bestemmer over sikkerhetspolitikken, forsvaret og viktige utenrikspolitiske saker. Presidentens begrensninger når det gjelder utøvelse av makt, blir nærmere beskrevet i avsnitt 3.2.

3.1.3 Nasjonalforsamlingen

Den iranske nasjonalforsamlingen består av 290 representanter som blir valgt hvert fjerde år. Parlamentet har som oppgave å vedta lover. Parlamentet har også makt til å godkjenne regjeringsmedlemmer. Nasjonalforsamlingen hadde opptrådt enhetlig før 1989. De fleste av nesten 100 politiske partier som hadde blitt dannet mellom 1979 og 1981, var da erklært illegale. Iran hadde blitt ettparti stat, med IRP (den islamske republikk parti) som den sterkeste. Dette partiet avsluttet sin virksomhet frivillig på anbefaling fra den daværende presidenten Khamenei og talsmannen Rafsanjani, med den begrunnelsen at partiet ikke hadde hensiktsmessig funksjon lenge. Fairbanks, Stephen C (1998: 21).

Det store mangfoldet av politiske partier som kunne bli valgt inn i nasjonalforsamlingen virket truende for presteskaper som den nye makteliten. Myndighetene hadde erklært de fleste partiene illegalt for å eliminere denne trusselen. Dette lyktes de med. Makthavene kunne styre nesten uforstyrret i ti år, og brukte tiden til å slå ned all motstand innad, og holde krigen med nabolandet gående i 8 lange år. De hadde klart med Ayatolla Khomeini i ryggen å tilpasse grunnloven til en slik kampanje. Artikkel 26 i landets nye konstitusjon sitert fra Fairbanks sier at alle politiske partier, fraksjoner og religiøse samfunn er forpliktet til forholde seg til prinsipper om uavhengighet, frihet, nasjonal enhet og islamske kriterier eller på basis av islamsk republikk Fairbanks, Stephen C 1998.: 21). Det var først etter 1989 at splittelsen innad var et faktum. Dette nådde klimaks i 1997 i forbindelse med presidentvalget. De geistlige hadde delt seg i ulike fraksjoner som kjempet for å få sin presidentkandidat og få majoritet i nasjonalforsamlingen. Det finnes nå fire aktive fraksjoner i politikken i Iran, som er delt i to saksfelt, islams identitet og praktiske forpliktelser av konstitusjonen Farhang Rajaei (1999: 218).

Problemet knyttet til en slik deling innebærer visse implikasjoner, som forfatteren ikke redegjør for ytterligere. Landets konstitusjon slik den har blitt formet, gir ikke mye spillerom for representanter. Hovedgrunnen er visse prinsipper som alle deltakere er forpliktet til, nemlig prinsippet om de lærdes rett til å styre og det religiøse aspektet av

selve tolkningen av landets styring etter islamsk lovverk generelt. Det kan virke at alle fraksjoner er forent uansett om hovedprinsippene og dermed eksisterer det ikke markante forskjeller mellom dem. Det er heller snakk om interessekonflikter blant debattanter. Likevel har nasjonalforsamlingen i praksis ikke så mye frihet og makt for å utøve sin lovgivende myndighet. Det finnes et sterkt organ(vokterrådet) som sørger for denne avmakten. Kandidatene for nasjonal forsamlingen må bli godkjent. Deres personalia blir studert nøye. De må tilhøre den riktige fraksjonen ellers blir de betegnet som uklikket til å representere folket.

3.1.4 Vokterrådet

Vokterrådet er desidert den mest kontroversielle og merkeligste maktorgan i dagens Iran. Sammensetningen av medlemmene i dette organet er også beskrevet godt i selveste grunnloven. I artikkel 91 av landets grunnlov står det kort om strukturen. Dette kammeret er ikke omfattende. Den består hovedsakelig av 12 personer. Av de tolv personene, skal seks av dem være rettferdige, skriftlærde og velinformerte om nåtidens viktige saker. Disse skal bli valgt av den åndelige lederen. Artikkel 92 sier at medlemmene blir valgt for seks år, men i første omgang etter tre år, skal halvparten bli skiftet ut og få nye medlemmer.

De andre seks medlemmene skal være muslimske jurister, presentert fra sjefen til domstolene til nasjonalforsamlingen. Deretter er det opp til nasjonalforsamlingen å godkjenne dem.

Bakgrunnen for en slik sammensetning kan oppklares ytterligere ved å trekke ayatolla Khomeinis sine egne kommentarer. Han sier like etter revolusjonen at ”de som snakker om en demokratisk islamsk republikk vil ha frihet uten Islam. Vi hater frihet uten koran og vi hater når de sier islam uten geistlige. Slike taler er uakseptable” (Brumberg. Daniel 2001: 103).

Dette illustrerer lett hvor grunnleggende religiøse premisser har vært for dannelsen av den islamske republikken. Det handler om å ha et effektivt overvåkingsorgan som skulle sørge

for at den nye republikken skulle ivareta Khomeinis idealer om en islamsk stat. William Samii siterer artikkel 99 i landets konstitusjon som sier at vokterrådet har ansvaret for å overvåke valget av ekspertenes råd for ledelse, presidenten av republikken, nasjonal forsamlingen og eventuelle direkte valg og referendum. Den opprinnelige bekymringen var at folket kanskje skulle velge populistiske og dogmatiske kandidater. Og derfor måtte geistlige og vokterrådet beskytte folket mot seg selv Samii, William (2001).

Tiden har vist at overvåking ikke er det eneste målet ved å ha en slik organ. Vokterrådet har i de senere årene opptrådt som et direkte hinder for det som noen vil kalle demokratiske prosessen i landet. Organet har prøvd direkte å hindre at uønskede elementer blir valgt inn i nasjonalforsamlingen. I presidentvalget i 1997 gikk vokterrådet aktivt inn og eliminerte mange kandidater for presidentsvervet i den islamske republikken. Dette rådet har også vært kjent for sin strenge linje når det gjelder godkjenning av kandidater for nasjonalforsamlingen.

3.2 Noen refleksjoner over aktører

Iran har en svært kompleks maktstruktur. Dette gjør beslutningsprosessen svært komplisert, og utformingen av politikken veldig smertefull. Prosessen har blitt enda mer kompleks etter Ayatolla Khomeinis død, slik det ble nevnt tidligere. Det finnes en rekke andre organer som også direkte og indirekte kan være med på fastsettelse av politikken. Det er ikke viktig å forklare deres rolle, siden de havner på et lavere nivå. Det viktigste er å se om det finnes noe samsvar mellom det som står i landets grunnlov og maktutøvelsen for de nevnte organene i forrige avsnittet. Grunnloven i den islamske republikken har vært relativt klar i beskrivelsen av de store organene, men har likevel bidratt til konflikt og splittelse i tolkningen. Kritikken rettes ofte fra representantene i landets nasjonalforsamling, særlig representantene fra den sjette perioden. De støttet presidenten og har betegnet seg selv som reformister. De mener at enkelte organer utøver mer makt enn det som er beskrevet i grunnloven. Dette har vært gjenstand for debatt. Artikkelen i grunnloven er ikke en definitiv ramme for maktutøvelsen. Sammenhengen mellom det

som står i grunnloven med de faktiske forholdene kan være ganske svakt. Det som kan betraktes som typisk for maktsystemet i Iran, er vilkårlig maktutøvelse, fordi eksistensen av demokratiske spilleregler er fraværende. Derfor er ikke hensikten med avsnittet å sammenligne Iran med demokratiske land. Betingelsene for en slik sammenligning er ikke tilstedet heller. Meningen med dette avsnittet er å beskrive noen faktiske forhold som kan øke forståelsen av de ulike maktorganene i Iran. En av de religiøse personlighetene som har vært kritisk til definisjonen av maktbegrepet i dagens Iran er Ayatolla Hossein Ali Montazeri. Han var en markant prest under revolusjonen og ble betegnet som Khomeinis etterfølger, men falt i unåde hos datidens åndelige leder, Ayatolla Khomeini, på grunn av sin kritiske holdning til maktfordelingen i Landet.

Under et intervju i 2001 som har blitt gjort av Geneive Abdo, som Iran korrespondent for The Guardians, forklarer han sitt syn på begrepet makt knyttet til "*Velayat-e-faghih*".

"He can never be above the law, and cannot interfere in all the affairs, particularly the affairs that fall outside his area of expertise, such as complex economic issues, or issues of foreign policy and international relations." (Geneive Abdo, A Conversation with Ayatollah Hossein Ali Montazeri. Winter 2001)

Slik det fremgår her, kan vi se at tolkningen har vært gjenstand for debatt, selv blant prestene, og enighet er på ingen måte en selvfølge.

Den høye maktposisjonen til den åndelige lederen og det kontroversielle organet, vokterrådet, er velkjent både innenfor og utenfor landets grenser.

Presidenten har formelt ansvaret for å sørge for at vedtatte lover blir satt ut i livet. Han har også mulighet til å sette sin agenda på dagsorden. Formelt har han også mulighet til å bestemme en god del i landets utenrikspolitikk. I praksis er situasjonen noe annet.

Dessuten mener noen av forskere at utformingen av politikken blir mer og mer basert på ulike fraksjoner. Ehteshami sier at fraksjonsvirksomheten i Iran påvirker mange aspekter av den offentlige politikken i Iran og derfor kan ikke dens påvirkning til utenriks politikken bli presisert Ehteshami, Anoshiravan (Spring 2004:183).

Selv om denne påstanden er korrekt, kan man med liten tvil nevne vinneren eller vinnerne. Hvis presidenten har nasjonalforsamlingen med seg, slik situasjonen var i

parlamentet i 2000, blir all form for vedtak filtrert og i verste fall hindret av det mektige vokterrådet. Hvis presidenten ikke har parlamentet bak seg, blir forholdene enda vanskeligere, slik det ble etter parlamentsvalget i 2004. Det kan ikke være vanskelig å dra den konklusjonen at den åndelige lederen og vokterrådet hans er med å begrense både presidentens og parlamentets mulighet for maktutøvelse. Maktens kompleksitet i dagens Iran gjør studiet rundt aktører svært vanskelig og utfordrende, men vi kan likevel med stor sikkerhet anta at den religiøse maktpyramiden er svært avgjørende på hvem som har det siste ordet i fastsettelse av politikken.

3.3 Idealisme/realisme perspektivet og aktører

Alle aktørene i dagens Iran har en ting til felles og det er deres tilknytning til prestene. De fleste av aktørene kommer fra denne klassen i landet. Denne eliten la etterhvert beslag på nesten alle viktige maktinstitusjoner og dette førte naturligvis til mer islamisering av normer og verdier. Et raskt blikk på det iranske makthierarkiet er nok til å innse at religiøs- idealistiske elementer aldri kommer til å være fraværende. For det første kan den åndelige lederens makt virke ganske grenseløs, særlig med tanke på den kontrollen han har overfor nasjonalforsamlingen gjennom vokterrådet. I tillegg har han kontroll på hæren, rikskringkastingen, og uttallige kvasi- statlige organisasjoner som er betydningsfulle for politikk i landet. Denne enorme maktøvelsesmuligheten den åndelige lederen har, begrunnes ofte ut i fra en religiøs forfatning. Den handler om å bli ledet av en religiøs lærd man. Her er vi innenfor prinsippet som vi har nevnt før, nemlig ”velayate Faghih” som rett og slett betyr, de skriftlærdes rett til å styre. Den åndelige lederen oppnår en slik status og da er den islamske republikken i hans hender. Ayatollah Khomeini, ved hjelp av dette prinsippet, sørget for at arven skulle gå videre. En arv der religionen skulle være rettesnor for landets mektige aktører i årene fremover. Dette er fremdeles det ubestridte kjennetegnet til landets styresystem, der alle aktører enten er enig i det eller de tør ikke å utfordre det. Dette betyr imidlertid ikke at eksistensen av kritiske røster rettet mot den åndelige lederen har vært fraværende, tvert i mot. Harde kritikere blitt alltid møtt med arrestasjoner og i mange tilfeller drap. Men den styrende eliten i

landet er enig om prinsippet om ”velayate faghih”, selv om de har vært splittet av ulike syn på strategisk og taktiske spørsmål.

En kan spørre seg om det bare er idealistisk tenkning som ligger bak fastsettelse av politikken. Kan vi se elementer av nyttemaksimering og realpolitikk i dagens Iran? Svaret er definitivt ja. Det var ikke bare religionen som skulle dominere politikken og særlig landets forhold til omverdenen sin. Det finnes en rekke eksempler som vitner om dette. De fleste er i stand til å huske Khomeinis fatwa mot forfatteren av boka, ”Sataniske vers”. Salman Roshdi. Han hadde blitt dømt til døden av Ayatolla Khomeini, fordi han rett og slett hadde fornærmet den islamske religionen. Dette skapte store problemer internasjonalt for styresmaktene i landet. Denne fatwaen ble først satt til side etter at Khatami tok presidentembetet. Her oppdaget myndighetene i Iran de enorme internasjonale ulempene denne fatwaen hadde med seg. Dessuten trengte den nye presidenten å skape litt av den tilliten han trengte i en turbulent periode av isolasjon. Dette kan ikke være noe annet enn et realpolitisk hensyn for å komme inn i den internasjonale varmen igjen. Likevel er viktig å poengtere det faktum at fatwaen i seg selv ikke kan heves. Dette har flere av de religiøse ledere gitt uttrykk for i ettertiden. Likevel gikk regjeringen under president Khatami inn for å ikke utføre noen form for angrep på forfatteren.

Hvor vidt politikken og utforming av landets utenrikspolitikk er realistisk eller idealistisk, er for det første, avhengig av arten av saksfeltet og for det andre hvem som er beslutningstakere. Dette skal utdypes i neste kapittel når vår case skal presenteres.

3.4 Oppsummering

Utformingen av utenrikspolitikk engasjerer flere ulike aktører i dagens Iran. Fra presidenten og det mektige vokterrådet til ikke minst den åndelige lederen. Likevel er det viktig å være oppmerksom på at utformingen av politikk ikke nødvendigvis pågår gjennom en demokratisk prosess. Landets maktstruktur tillater ikke dette. Uansett hvor kompleks prosessen er i agendasetting, og hvor mange aktører som deltar i denne prosessen, er den åndelige lederens ønske og interesse avgjørende. Han kontrollerer det

meste av politikken direkte og indirekte gjennom ulike organer han har innflytelse på. Alle lovforslag fra nasjonalforsamlingen må bli godkjent i vokterrådet. Han har stor innflytelse på dette kontroversielle organet, fordi seks av de tolv medlemmene som sitter i organet, er valgt av ham alene. Prinsippet om de lærdes rett til å styre (velayate faghih) blir på denne måten ivaretatt i landet. Selv om presidenten har den formelle makten til å utøve makt overfor utformingen av utenrikspolitikken, blir han i realiteten avvæpnet fra å utøve sin myndighet. Dette har vist seg å være en effektiv mekanisme for å holde landet i stå kurs, som ivaretar geistliges interesser med den åndelige lederen som den øverste sjefen. En slik maktstruktur fjerner landet fra å være i nærheten av et demokrati vi kjenner fra det vestlige samfunnet. Realiteten er at de demokratiske spilleregler storsett er fraværende i den forstand at ikke alle partier og interesser får lov til verken til å delta eller påvirke prosessen. Det mektige vokterrådet har også som oppgave å godkjenne samtlige kandidater for presidentembetet og landets nasjonalforsamling.

Siden presteskapet setter sitt preg til utformingen av politikk, er det fristende å anta at alle lovvedtak og bestemmelser av ulik art, særlig innenfor utenrikspolitikk blir preget av religiøse idealer. En slik antagelse er på ingen måte feil, men studier av Irans utenrikspolitikk kan også tyde på noe annet, nemlig realpolitiske elementer i landets relasjon til det internasjonale samfunn. Hvor realistisk eller idealistisk utformingen av politikk er i landet, trenger en dypere studie. For å gjøre nettopp slik studie fruktbar, tar jeg utgangspunktet i min case som er presidentperioden til Khatami med et par saksfelt som berører ulike områder. Ved å studere hvordan landet har handlet i disse saksfeltene, kan vi nærme oss et svar på hvordan landet forholder seg til vesten.

Kapitel 4. Khatami og hans presidentperiode

Valget i 1997 ble oppfattet som en ny og frisk bris i Irans politikk. En årrekke ble det diskutert om at landet var i ferd med å velge en ny kurs som kunne få iranere til å redde seg fra isolasjonen som prestenes maktovertagelse hadde medført i revolusjonsåret 1979. Valget ble karakterisert historisk, særlige i vestlige medier. Nyheten om den nye presidenten i landet som skulle gi den islamske republikken nytt ansikt, ble nøye overvåket og debattert. Han ble sammenlignet med Gorbatsjov og felles trekkene og ulikhetene mellom disse to statshoder ble undersøkt ([Daniel Heradsveit.\(2000:604\)](#)).

Hvem er egentlig denne mannen? Han var også en prest som de andre presidenter, før ham med sterk tilknytning til Stor ayatollaen Khomeini i sin yngre alder. Khatami hadde nådd viktig verver etter revolusjonen. Den åndelige lederens representant i militære, direktør for den største riksavisen ”Keyhan” og direktør for nasjonalbiblioteket var blant stillingene han hadde. Han hadde også vært kulturminister i mange år. Valget av Khatami ble sett som en dualisering av makten i Iran, der presidenten og den åndelige lederen skulle utfordre hverandre. Valget stod i slutfasen mellom den konservative Ali Akbar Nateghe Noori og Khatami. Khatami seiret overveldende og dette ble tolket av mange, særlige i vesten som et klart nei til de konservative. Professor Heradsveit sier følgende i sin artikkel, Iran- reformer eller kaos:

”Det faktum dei religiøse krava til landets overhovud ved innsettinga av khamenei ble tona ned, gav rom for ei konkurrerande kjelde til politisk legitimitet, noe som klarast kjem til uttrykk i valet på Khatami. Khatami støttet seg ikkje til noen religiøs legitimitet, men ein legitimitet gitt av folket gjennom val, med andre ord eit demokratisk og sekulært legitimitetsgrunnlag. (Daniel Heradsveit. 2000: 588-589)

Begrepene demokratisk og sekulært legitimitetsgrunnlag i Haretsveits artikkel virker mindre treffende og beskriver faktiske forhold noe mangelfull. Bare en liten repitisjon av landets konstitusjon og gransking av den åndelige lederens makt kan trekke både legitimitetsgrunnlaget og demokratiprinsippet i tvil.

Det er lite som tyder på at Khatami hadde store intensjoner om å reformere den godt etablerte konstitusjonen der den åndelige lederen har en suveren maktposisjon. Han

prøvde i stedet å åpne veien for mer deltakelse av den konkurrerende fraksjonen, som har blitt betegnet som reformister utenfor landet. Khatami sa ”The leader is everyone’s and the leader of all those who have accepted the system”. (Brumberg, Daniel. 2001:221)

I hvilken grad kan dette valget bli karakterisert som demokratisk og sekulært, kan selvsagt være gjenstand for ytterligere debatt. Det er ikke hensiktsmessig å gå inn i en slik diskusjon, fordi den rett og slett faller utenfor vår problemstilling, men en ting kan de fleste være enig i, og det er det faktum at valgresultatet gav håp for endring i landets kurs mot et mer moderat forhold til omverdenen. Dette gav større forhåpninger for andre land, særlig vesten. Den nye presidenten skulle være nøkkelen til å øke utenlandske investeringer i det iranske markedet som hadde et enormt potensial. Khatami prøvde også på sin måte å forsikre vesten om at deres håp ikke var ubegrunnet gjennom sine ambisiøse uttalelser som dette: ”Jeg skal gjøre mine motstandere til mine kritikere og mine kritikere til mine meningsfeller...”

Dette er også grunnlaget for mitt valg av case i denne oppgaven. Hvis det skulle finnes noen fruktbar periode for å studere landets utenrikspolitikk, med noen tegn til endringer, måtte være disse årene fra 1997 til 2005.

Khatamis presidentperiode avgrenser min undersøkelse ytterligere og gjør den gjennomførbar. Utenrikspolitikken i seg selv, er et bredt emne, som lar seg vanskelig studere systematisk, særlig i vårt tilfelle Iran, fordi landet har en meget kompleks maktstruktur. Et annet element som gjør en slik studie vanskelig er at landet befinner seg langt fra et demokratisk styre med sine særegne kriterier som vi kjenner til i vestlige demokratier.

Meningen er på ingen måte å finne frem til en detaljert beskrivelse av hvordan styresmaktene i Iran definerer sin utenrikspolitikk på. Meningen er derimot et forsøk på å fange opp essensen i utformingen av politikken, og finne en generell tendens som kan forklare noe om utenrikspolitikken er basert på realpolitikken eller idealistiske religiøse kriterier.

For å nå et slik mål, uten å være altfor ambisiøs, blir denne perioden undersøkt ved å studere tre saksfelt som har vært av ekstra viktighet. Disse tre saksfeltene skulle hjelpe

oss nærmere et svar på vårt spørsmål. De er henholdsvis landets kjernefysiske aktiviteter knyttet til sikkerhetspolitikk, støtte for terrorisme og utenlandske investeringer, særlige i oljesektoren.

Etter revolusjonen satte Ayatollah Khomeini en stopper for enhver form for vestliggjøring av samfunnet. Dette var i seg selv begrunnelsen for hans kamp mot kongen. Landet skulle bli styrt ut i fra religiøse kriterier, og sharia-loven skulle bli grunnsteinen for alle lovvedtak. Dette hadde en enorm påvirkning på landets utenrikspolitikk. Khomeini innså helt fra starten at den islamske republikken hadde mange fiender i vesten med amerikanere som ledere. Ut i fra hans syn var disse landene fast bestemt på å svekke og til slutt eliminere den islamske bevegelsen generelt i verden og spesifikt i Midtøsten. Denne tankegangen har alltid vært gjeldende. All form for relasjon til omverden skulle være et verktøy for å sikre landets sikkerhet og denne sikkerheten skulle økes og forsikres med stadig dypere teknologisk arbeid. Khatami var ikke noe unntak heller. Han var et fullverdig medlem av den nye sterke klassen i Iran, altså presteskapet. Han kunne ikke ha noe intensjon om å endre den ideologiske essensen av verdier den islamske republikken var bygget på. Dette har han gitt uttrykk for gjentatte ganger. Noen forskere skylder på hans manglende personlighet. De mener at Iran i realiteten mangler en personlighet like viktig som ayatolla Khomeini til å dominere landets utenriks politikk. Anthony H. Cordesman and Ahmad S. Hashim. (1997: 122)

Det må være noe mer en karisma og solid personlighet for å holde stø kurs i et lands politikk. Noen forskere og forfattere fokuserer på Khomenis autoritet. Dette er riktig, men likevel kan vi ikke ignorere en godt etablert maktpyramide med en skrevet konstitusjon i ryggen som sørger for et levedyktig system. Roy sier: at den iranske utenrikspolitikken ikke endret seg drastisk etter Khatami, ikke bare på grunn av motstand fra konservative, men også på grunn av at den nye kursen i landets utenrikspolitikk hadde stort sett blitt befestet før valget av den nye presidenten Roy, Oliver (Spring 1999). Det finnes enormt mye tolkninger og ideer rundt den såkalte reform bevegelsen i Iran, men en ting kan oppnås enighet om, og det er Khatamis forsøk på å få ut landet fra isolasjon.

4.1 Kjernefysisk teknologi

Den iranske kjernefysiske forskningen startet egentlig under sjahen(kongen). Regjeringen etter revolusjonen gjenopptok aktivitetene for fullt, særlig etter at det sørvestlige landet ble invadert av irakiske styrker. Det hele startet først i et forskningssenter (Amirabad) i hovedstaden Teheran. I 1984 ble et nytt forskningssenter etablert i universitetet i Isfahan med Fransk assistanse. Anthony H. Cordesman and Ahmad S. Hashim. (1997:296)

Etter midten av 80-årene, investerte Iran i atomprosjektet i stor skala og oppsøkte naturligvis mer utenlandsk assistanse. Et av de første landene som bidro til landets atomforskning var Pakistan, som skrev en kjernefysisk samarbeidsavtale med landet i 1987. Spesialister fra den iranske energiorganisasjonen startet treningen i Pakistan, og Dr. Abdol Kadir Khan som hadde ansvaret for den pakistanske atomforskningen besøkte Iran både i februar 1986 og januar 1987. Senere utvider også landet sitt samarbeid med Russland og Kina i 90 årene. Disse avtalene blir estimert til hundretalls millioner av dollar Anthony H. Cordesman and Ahmad S. Hashim (1997: 297-299).

Dette har vekket bekymringer i Vesten, særlig USA. Om hvor langt det iranske atomprosjektet hadde kommet, var det ingen sikker informasjon om. Mysteriet rundt landets atomprosjekt var stor, og på basis av dette hadde flere aktører i USA, særlig i forsvarsdepartementet, uttrykt bekymring for. Forskere tolker en kommentar fra Warren Christopher (daværende statssekretær i USA) i 1995 der han sier at Iran har prøvd i en årrekke å kjøpe tungtvannsreaktor til å produsere plutonium, og har samlet alle ressurser til å anrike uran til våpennivå og har prøvd å grave etter teknologi, vitenskapsmenn, og teknikere innenfor kjernefysisk vitenskap i gamle Sovjet Anthony H. Cordesman and Ahmad S. Hashim (1997: 295).

Iran på sin side, har klart å skjule slike aktiviteter veldig godt. Det iransk atomprosjektet var faktisk ikke et alvorlig tema i internasjonal sammenheng før Khatamis andre presidentperiode. Det var i denne perioden at det internasjonale atomenergibyrået, IAEA, fikk i oppdrag til å undersøke de faktiske forholdene på alvor. Dette byrået hadde gjort små oppdrag før, der de iranske myndighetene ikke hadde vært velvillige til å vise frem sine atomfasiliteter. Først i 2005 ble presset fra det internasjonale samfunn med USA på

topp, resulterte i detaljerte undersøkelser fra IAEA. I følge uttalelser fra amerikanske myndigheter har de fått disse informasjonene fra det iranske opposisjonelle (Peoples Mojahedin) Anthony H. Cordesman and Ahmad S. Hashim (1997:302).

Det er knyttet noe usikkerhet i forhold til informasjonene, men det som har gjort mistanken sterkere når det gjelder landets ambisjoner til å utvikle atomvåpen, er den høye verdien av radioaktiv stråling på enkelte plasser under inspeksjon fra IAEA. Inspektørene påstår at enkelte plasser har de funnet stråling som tyder på anriket uran med en verdi på underkant av 50%. Iranere har påstått på sin side at deres atomvirksomhet er av forsknings art og har produksjon av strøm som mål. Myndighetene avviser hardnakket at de forsøker å skaffe seg atomvåpen. Den høye verdien av stråling tyder på streben etter atom arsenal i følge det internasjonale atomenergibyrået. De begrunner sin mistanke ved å hevde at for å drive med sivile formål, holder det med under 10% stråling. De mener at Iran ikke virker troverdig når de sier at den høye verdien skyldes forurensning fra utstyret de har importert fra selgerland. Atomenergibyråets bekymringer virker i så fall mer troverdig i forhold til beskyldninger fra stor maktene, først og fremst på grunn av deres faglige kompetanse deres sannsynlige nøytralitet. Likevel er det svært vanskelig å få kjennskap til faktiske forhold innenfor dette feltet, på grunn av sakens egenart.²

President Khatami har ikke sagt noe annet heller. Han har ment hele tiden at landet har rett til å skaffe seg kunnskap innenfor dette feltet. Om presidenten har mye å si om landets atomprosjekt, er det stor tvil om. Slik det har tidligere blitt nevnt, er det stort sett andre krefter som har det siste ordet i viktige saker som dette.

4.2 Støtte for terrorisme

Revolusjonens seier i 1979, forandret de politiske forholdene i regionen dramatisk. For første gang innså muslimske bevegelser at det var mulig å få frem et religiøst styringsregime som er basert på religiøse idealistiske kriterier. Ayatolla Khomeini snakket etterhvert om en verdensomspennende islamistisk bevegelse som skulle få Islam til å bli den største religionen. Irans åndelige ledere og grunnleggeren av den islamske

---

² <http://www.iaea.org/NewsCenter/Focus/IaeaIran/index.shtml>

republikken vendte øyene sine utenfor landets grenser. Den første frukten etter revolusjonens seier var dannelsen av bevegelsen Hizbollah (Guds parti) i Libanon. Denne gruppen etterhvert ble beskyldt for flere omfattende terroraksjoner i Libanon mot utenlandske mål. Den iranske staten har ikke lagt skjul på denne støtten. I følge Professor Rasch er dette årsaken til det han kaller for den fjerde bølgen av islamsk terrorisme.

”den fjerde bølgen tar form etter den iranske revolusjonen i 1979, med mye større innslag av religiøse, særlig islamistisk motivasjon eller inspirasjon bak anslagene tidligere”. Bjørn Erik Rasch(2005: 13)

Bakgrunn for slike tanker er landets støtte til ekstreme religiøse grupper rundt om i verden særlig i Midtøsten. Irans Støtte for militante islamistisk grupper har vært så omfattende at noen av forskere mener at det finnes ingen mulighet til å skille Irans utenrikspolitikk og landets handlinger mot andre stater uten å se iranernes støtte til terrorisme og ekstremisme Blumberg & Hashim(1997:147).

USA regner Iran som hovedsponsor av internasjonal terrorisme og motstander av den israelsk- arabiske fredsprosessen. I følge statsdepartementet i USA, har Iran vurdert å hjelpe Hizbollah med 50 millioner dollar og bidrar med enorm støtte til voldelige palestinske organisasjoner i Gaza stripen og Jeriko. Videre blir det også ramset opp en lang liste av ulike militante organisasjoner rundt omkring i verden, særlig Midtøsten som mottar regimets sjenerøse bidrag. Blant disse organisasjonene finner man egyptiske al-Jama Al Islamiya, kurdisk Hizbollah, Hizbollah i Libanon, palestinske Hamas og palestinsk islamsk krig. I tillegg til å støtte militante religiøse grupper, har også Iran vært aktiv når det gjelder likvidering av sine motstandere både innad og i utlandet. Likvidering av kurdiske separatister i Tyskland og medlemmer av Folkets forkjempere (People`s Mojahedeen) i Sveits, Italia, Tyrkia er blant dem. Blumberg & Hashim(1997: kap.7).

Likvidering av motstandere og iranske intellektuelle innad fikk et nytt mørk kapittel da nyheten om mordet på flere forfattere og personligheter ble kjent i Khatamis presidentperiode. Hvem som var syndebukk, forble et mysterie. Noen ble arrestert og senere løslatt uten at presidenten kunne gjøre noe. I hvilken grad var han informert er også ukjent, men han har tatt avstand fra handlingene.

En annen forfatter skriver at det eneste overlevende islamske regime(Iran) er åpent antiamerikansk, fremdeles driver med langsiktig støtte av Hizbollah og har i lang tid i sin fortid prøvd å eksportere sin islamske revolusjon og har prøvd å handle som en ”gudfar” for flere organisasjoner som opererer i den islamske verden og ikke minst, det blir påstått at landet streber etter å få atomvåpen. Ehteshami, Anoshiravan(Spring 2004)

Selv om Khatami har vært ganske passiv mot beskyldningene når det gjelder bidrag til terrororganisasjoner, har han i stedet prøvd å fordømme Israel hardt. Han sier at det ikke skal eksistere noe kollisjon mellom sivilisasjoner og ingen skal strebe etter dominans. Han kommenterer videre at på grunn av den sionistiske regimets natur i Israel, er landet, hegemonisk, rasistisk, aggressivt og voldelig. Landet bryter internasjonale lover og driver med statsterrorisme. Presidenten mener videre at dette er en seriøs trussel mot fred og sikkerhet i Midtøsten Ramazani, R. K (Spring 1998).

Dette forklarer presidentens syn på den arabisk- israelske konflikten. På bakgrunn av dette kan det lett forstås hvorfor det er viktig for myndighetene i Iran å støtte ytterliggående muslimske krefter i regionen.

Det finnes likevel tendenser av oppmyking i landets relasjon til omverden i denne perioden. Det mest merkbare var å avstå fra å fullføre dødsdommen mot Salman Roshdi. Han var forfatteren bak boka ”Satanisk Vers” som opprørte muslimene og resulterte i at Ayatolla Khomeini dømte ham til døden. Den åndelige lederen bad alle muslimene i verden om å sette denne dommen ut i livet. Det ble også lovet en stor pengesum for de som kunne fullføre jobben.

Denne dødsdommen ble møtt med stor protest fra verdenssamfunnet, og gjorde landets forhold til vesten enda mer anspent. Det var først i Khatamis presidentperiode at regjeringen i Iran lovet å ikke fullføre dødsdommen. Dette gjorde bare regjeringen, men ikke uten debatt og protester innad. De konservative ville stå på sitt, noe de fremdeles gjør. Flere religiøse stiftelser sier at dommen ikke kan forandres. Regjeringen har heller ikke gitt noe klart uttrykk for eliminasjon av dødsdommen, men de har som nevnt lovet å ikke bidra til fullføring av dommen.

4.3 utenlandske investeringer i olje og gass sektoren

Iran sine naturressurser, særlig olje og gass har gitt landet en veldig sterk posisjon i regionen. Sammen med andre land som Irak, Saudi-Arabia, og Emiratene har landet sterk påvirkning på oljemarkedet.

Valget av Khatami endret den økonomiske situasjon noe. Endringene handlet ikke om økonomisk fremgang med tanke på velferd. Endringene var hovedsakelig innenfor investering, særlig i landets oljesektor. Det hadde blitt gjort forsøk fra iranernes side å vekke investorenes interesse for landet. Denne linjen hadde allerede blitt forsterket under Rafsanjanis presidentperiode, Men nådde nye høyder etter at Khatami ble valgt. Han fikk stort sett æren, kanskje fordi vesten så på valget av ham som starten på reform og endring i landets forhold til omverdenen i positiv retning. En annen grunn kunne være den enorme medieomtalen landet fikk i forbindelse med Khatamis hyppige reiser rundt omkring i verden, særlig i Europa. Noreng (FINA professor i petroleumsøkonomi ved handelsskolen BI) mener: ”Irans viktigste interesse er en økonomisk konsolidering og å bryte ut av isolasjonen. Virkemidlene er utenlandske investeringer i oljevirksomhet sammen med et forsøk på tilnærming til USA. I dag er Iran med forhandlinger med oljeselskap fra blant andre Kina, Frankrike, Russland og Storbritannia. Dette kan føre til at Irans oljeutvinning øker igjen” (Noreng, Øystein. 1997:13).

Tilnærmingen til USA har uteblitt, men det kan oppnås enighet om at president Khatami har prøvd hard å markedsføre Iran som en investeringsnyttig land.

Mer oljeutvinning er en nødvendighet og den kan ikke utføres uten import av utenlandsk ekspertise og teknologi. Så Iran har uten omfattende investeringer og utenlandsk deltakelse neppe mulighet til utvinning av olje, som igjen kan gi landet mer inntekter til en stadig voksende befolkning og dermed energiforbruk.

Handelen med Iran har eksistert ganske lenge til tross for appell fra USA sin side. En handelsboikott har ikke fungert fordi det finnes en rekke store og sterke stater som har hatt andre interesser. Noreng bekrefter dette ut i artikkelen og påstår at Iran utvikler sin handel og investeringer innenfor sektoren med Kina, Frankrike, Japan, Russland og Tyskland Noreng, Øystein. (1997:27). Det er ganske bred enighet om at USA sitt

boikottforsøk har vært ganske mislykket. En annen forsker samtykker dette og sier:” Both France and the European Union have staunchly opposed US effort to obtain support from the international community to join the US political and economic boycott of Iran” (Wood, Pia Christina 1998: 576).

Ideen bak en slik holdning fra Europa var å holde en kritisk dialog med Iran. Denne kritiske dialogen kunne bidra til forbedring av landets dårlige holdning til det internasjonale samfunnet uten at vestlige økonomiske interesser måtte lide.

Wood forklarer i samme artikkel at den mest kontroversielle økonomiske avtalen ble tegnet mellom den franske olje firmaet, Total og Iran i 28. September 1997 i milliard klassen.(Wood, Pia. 1998:578)

Slike lukrative avtaler fikk større omfang særlig etter Khatamis tallrike intervjuer med vestlige medier, der han oppfordret å fjerne vegger som hadde blitt bygget på mistro mellom nasjonene.

En ekspert i internasjonal økonomi bekrefter de store utenlandske investeringene i oljesektoren i Iran. I en artikkel skriver han at i juli 1998 blir 40 prosjekter verdt 8 milliarder dollar foreslått til investorer. Den andre store oljekontrakten med en verdi på 300 millioner dollar var signert i 4. April 1999 med et fransk- kanadiske storfirma (Consurtium of Elf Aquitaine and Bow Vallay Energi) basert på 85/15 deltakelse på basis av utviklingen av Balal Offshore i Persia Bukta. Amuzegar, Jahangir (1999)

Eksemplene ovenfor viser en brøkdel av investeringsomfanget under Khatami.

Det store spørsmålet er om alle disse påståtte investeringene har klart å åpne landet og forsterke optimismen. Her finner man også ulike meninger. Utenlandske forskere er noenlunde reserverte. En forsker skriver at oljen i 2001 stod for om lag 80 prosent av eksportinntektene og nesten halvparten av de offentlige inntekter. Dette etter hans mening innebærer å ha lik eller mer av eksisterende eksportvolum, noe landet har problemer med fordi utvinningen er avtagende. Han sier videre at hele økonomien lider under et akutt behov for investeringskapital. Den innenlandske sparingen er utilstrekkelig og utenlandske investorer er tilbakeholdne på grunn av politisk risiko og lite tilfredstillende legale og fiskale rammebetingelser. Forskeren peker på et annet problem også. Han mener

at den økonomiske politikken i landet er hemmet av sterke pressgrupper, først og fremst ulike religiøse stiftelser med betydelige privilegier. Lovverket virker fortsatt hemmende på utenlandske investeringer, og en foreslått lovendring er blitt stanset av konservative krefter. Noreng bekrefter likevel at utenlandske investeringer tiltar i et lav tempo og den prekære økonomiske situasjonen gjør den politiske balansen i Iran sterkt følsom overfor oljeprisene Øystein Noreng (2002). Det er flere som mener også det samme og påstår at Khatamis administrasjon ikke har vært særlig vellykket for å trekke til seg utenlandske investorer, særlig i ikke- energi sektoren. Han sier videre at selv i olje og gass sektoren, som har vært i utlendingenes særinteresse, er utviklingen heller moderat.

4.4 Medias omtale av saksfelter

Iran har nok en gang vært i medias fokus på grunn av avsløringene rundt landets atomambisjoner. En fruktbar måte å fange opp spenningen mellom Iran og det internasjonale samfunnet, særlig vesten, er å undersøke uttalelser og hendelser knyttet til iranernes forhold til den vestlige verden, omtalt i massemedia. Det har naturligvis vært mye hemmeligholdelse rundt mine valgte saksfelt dermed har tilgangen til pålitelige kilder vært knappe. Å trekke inn media i dette tilfelle har lite akademisk verdig i seg selv, og er på ingen måte grunnlaget for mine påstander, men å undersøke uttalelser i media kan gi oss en god indikasjon på hvordan Iran forholder seg til vesten. Å gjengi medias refleksjon overfor disse ulike saksfeltene bidrar ikke minst til å belyse essensen av iranernes politikk på generelt grunnlag.

Når det gjelder landets kjernefysiske aktiviteter har Irans åndelige leder også gått ut med kraftige uttrykk mot vesten, særlig USA og har kalt landet både ”innbilskt og frekt”.

”Hvem er dere som snakker slik om det store iranske folket. Iran har oppnådd en god del innenfor atomteknologi takket være iranske, unge vitenskapsmenn. Vi akter å beskytte fruktene av denne teknologien vår til tross for truslene fra den løgnaktige, blodtørstige regjeringen i USA.”. Han gjør også klar at uansett resultatet i valget i 2005, gir ikke folket tillatelse til dem til å handle mot landets nasjonale interesser.³

---

³ ([http://www.bbc.co.uk/persian/iran/story/2005/05/printable/050501_v-iran.khamenei-n...] 05.05.2005)

Professor i statsvitenskap ved universitetet i Teheran, Asgari, er klarere i sin tale og sier:” Vi trenger atombombe og vi har neglisjert dette behovet til nå. Han fortsetter at Iran burde meldt seg ut av ut av all form for samarbeid”. Han sier videre: ”Hvis vi hadde gått mot utvikling av atom arsenal helt fra starten, hadde vi oppnådd en slags kjernefysisk byråkrati som igjen hadde ført til at revolusjonsgarden i landet hadde blitt sterkere. Derfor kunne vi blitt noe som Pakistan og Russland og holde på makten selv om vi skulle få økonomiske problemer”.⁴

Khatamis utenriks minister, Kharazi sier i en FN konferanse: " It was unacceptable for an “exclusive club” of nations to deny nuclear teknologi to others “under the pretext of non-proliferation”. Iran has indicated it will soon resume som nuclear activities, but will stop short of full-blown uranium enrichment."⁵

Rett etter at det Khatamis regjering i første omgang godtok å stoppe anrikingen av Uran i en kort periode under forhandlingene med Europa, forsterkes debatten innad i landet.

Hossein Shariatmadari, Khameneis representant i og ansvarlige for den riksdekkende stor avisen Keyhan, påstår også at den europeiske parten har lurt våre forhandlere.

BBCs Irans ekspert sier til slutt at all den kritikken blir rettet mot Rohani som sjefsforhandler mens han i realiteten er lederen for det mektige nasjonale sikkerhetsrådet, en stilling han har fått direkte fra den åndelige lederen. Ulike aktører på den iranske siden har også gitt uttrykk for at forhandlingene blir utført under Khameneis oppsyn.⁶

Vårt saksfelt nummer to, støtte for terrorisme, har også vært gjenstand for en god del omtale i mange år. Iran har ofte blitt beskyldt for å støtte ytterliggående muslimske krefter i verden, særlig i Midtøsten og har målrettet prøvd å forstyrre fredsprosessen mellom palestinere og israelere.

Så sent som våren 2005, gir President Khatamis utenriksminister, Kharazi, følgende kommentarer til avisen, Al Hayat, (trykt i London og Riaz) angående spørsmål om avvæpningen av Hizbollah:

⁴ ([<http://www.roshangari.net/as/ds.cgi?art=20041109204440.html>] 11.11.2004)

⁵ ([http://www.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.uk/1/hi/world/middle_...] 05.05.2005)

⁶ ([http://www.bbc.co.uk/persian/iran/story/2004/11/printable/041115_a_jb_iran_nuke_re...] 05.05.2005)

”Dette angår libanesere selv. Slik jeg gav uttrykk for, islamsk motstand mot en angriper, er en ære for alle libanesere. Slik jeg vet, har libanesere ikke snakket om noen form for avvæpning av Hizbollah, fordi de vet at det fremdeles finnes muligheter for israelsk aggresjon og angrep, og den eneste makten som kan stå i mot slik angrep, er nettopp Hizbollah...”⁷

Nyhetsbyrået BBC melder at Storbritannias statsminister svarte på spørsmål stilt fra noen av representantene fra underhuset om President Burs sine uttalelser om Iran, og bekreftet at han er enig med president Burs om at Iran støtter sikkert terrorisme og det er ingen tvil om det. Iran støtter bevist bevæpnede grupper i Palestina som er i mot fredsprosessen.⁸

Khatami fikk æren for at han klarte å få iranske prester til å avstå fra å fullføre dødsdommen mot forfatteren Salman Roshdi. Dette har også forårsaket forvirring og debatt både inne i Iran så vel som i utlandet. Her også finnes tegn på fraksjonsbasert holdning og fraværet av en samlet politikk svært tydelig.

Irans åndelige leder Khamenei, kommer med oppsiktsvekkende uttalelser som i følge BBC, har blitt trykket i London avisen Times, 20. januar 2005. Han sier at Salman Roshdi er dømt til døden og fullføring av denne dommen er en nødvendighet.⁹

Knappt en måned etterpå kommer Revolusjongarden i følge nyhetsbyrået Fars med en slik uttalelse:

”Salman Roshdi skal bli rammet av revolusjonsilden til Imam Khomeinis barn. Imams historiske dom viste muslimenes alvorlige tro på Koranens revolusjonerende tanke. Historien har vist seg at muslimene, ikke under noen som helst omstendighet, kan tåle stygge uttalelser om deres hellige tro. Det skal komme en dag, da Salman Roshdi skal bli straffet for sin frekkhet mot den hellige boken og vår store profet.”¹⁰

Iranske myndigheter har også blitt beskyldt for å bidra til uro i nabolandet Irak etter at amerikanere og deres allierte okkuperte landet. Overgangsregjeringen i Irak, særlig

⁷ ([<http://www.baztab.com/print.php?id=23091>] 08.04.2005)

⁸ ([http://bbc.co.uk/persian/iran/story/2005/02/printable/050208_he-blairiran.shtml] 13.02.2005)

⁹ ([<http://82.182.32.10/iraneayandeh/84.htm>] Uttalelser fra bbc. 21.01.2005)

¹⁰ ([http://web.peykeiran.com/net_iran/irnewsbody.aspx?ID=21977] 13.02.2005)

¹¹ ([<http://www.dagavisen.no/utenriks/article1693888.ece?service=print>] 13.08.05)

landets daværende forsvarsminister(sha-lan) har flere ganger klaget på at Iran smugler våpen og ammunisjon til terroristene for sørge for uro og ustabilitet. Dagsavisen skriver: ”De irakiske sikkerhetsstyrkene var ute på patrulje langs grensa til Iran sent tirsdag kveld, da de kom over en gruppe menn på vei over grensa. Sikkerhetstyrkene begynte å skyte mot mennene, som slapp det de hadde i hendene og flyktet tilbake over grensa til Iran. Det de hadde i hendene var sprengstoff, tennsatser og annet utstyr for å lage bomber...

Beskyldningene mot Iran for våpensmugling har vært mange siden invasjonen i Irak, men bevisene har inntil nå vært få. Argumentet for at smuglingen kan finne sted er at Iran har interesse av å gjøre situasjonen i nabolandet ustabil, og slik svekke den gamle fienden... Amerikanske militære antyder i en artikkel i New York Times at flere av de mest avanserte bombene som brukes mot amerikanere i Irak, er lagd i Iran.”¹¹

Vårt tredje saksfelt, det vil si utenlandske investeringer får også god omtale. Det Internett baserte nyhetsbyrået til tidligere sjef for den iranske revolusjonsgarden, Rezaee, melder at en fremragende tysk økonom og medlem av det tyske økonomiinstituttet for energi, har pekt på Irans store posisjon som energileverandør, særlig etter 2025. I kjølevannet av dette kommer det også frem at under atomforhandlingene mellom Europa og Iran, skal Iran dekke en stor prosent av Europas energibehov.¹²

Som en bekreftelse på inngåelsen av slike avtaler peker samme nyhetsbyrået på en uttalelse fra et amerikansk energiinformasjonsbyrå der eventuelle oljeavtaler mellom Europa og Iran blir omtalt som negative og ugunstige. I denne artikkelen blir det påstått at alle parter blir tapere. Europeiske selskaper taper fordi disse utenlandske selskapene ikke har mulighet til å være eiere eller ikke kan få en andel av oljeinntektene direkte. Iran taper også på denne måten at forslag om fastsatte priser på andeler gjør Iran mer sårbar mot

---

¹² ([<http://www.baztab.com/print.php?id=24288>] 15.05.2005)

oljeprisen på verdensbasis, og dermed må landet øke produksjonen og selge mer for å kompensere eventuelle tap.¹³

4.5 Analytiske betraktninger

Vi har sett hvordan regjeringen i Iran har handlet i de tre nevnte saksfeltene og hvordan reaksjonene utartet seg hos aktører. Maktkompleksiteten i det iranske samfunnet har også satt sitt spor i utformingen av politikken. Vi ser også at handlingene varierer noenlunde fra sak til sak. Denne variasjonen er også tydelig ut i fra hvilke aktørene involverer seg i prosessen. Viktigste for oss i denne sammenhengen blir å undersøke om det finnes et spesielt kriterium på hvordan landet forholder seg til omverdenen. Kan vi i det hele tatt se noen tendenser på at religiøse prinsipper og ideologiske retningslinjer påvirker utformingen av landets utenrikspolitikk? Eksisterer det noen indisier på at realpolitikken er avgjørende? Ut i fra det materiale som er funnet, kan svaret variere.

Funnet indikerer at uttalelser og handlinger varierer fra aktør til aktør. President Khatami forandret noe av det ideologiske og politiske vokabularet som daglig blir brukt i Iran. Han valgte en ny linje, i den forstand at han har prøvd aktivt å få Iran ut av isolasjonen og gi landet et nytt omdømme i internasjonal sammenheng. Bruken av radikale uttrykk mot vesten og særlig USA, ble merkbart redusert, i hvert fall fra hans side. Utenlandske investorer ble mer og mer interessert i å satse i Iran og Europa fikk mer spillerom for å bryte isen som hadde eksistert i mange år etter revolusjonen. Men er dette nok til å håpe på en mer realpolitisk og mer liberal utenrikspolitikk fra iranernes side? For å finne svar på et slikt spørsmål er det en nødvendighet å gå tilbake på de ulike saksfeltene som har blitt undersøkt.

a) Kjernefysisk teknologi

Iran hadde klart å skjule sine aktiviteter innenfor dette feltet ganske lenge. Etter at den ble avslørt, har landet hele tiden påstått at fredelige og vitenskapelige aspekter har vært målet

---

¹³ ([<http://www.baztab.com/news/24756.php>] 28.05.2005)

bak landet atomprosjektet. To viktige elementer har vært viktig for at vesten tviler på iranerne. Det første er hemmeligholdelse av hele prosjektet og det andre er de høye verdiene atomenergibyrådet har funnet i enkelte forskningsbaser av anriket Uran. Dette har bekreftet mistanken til ekspertene. For Iran er denne teknologien svært viktig. Den kan undersøkes ut i fra ulike aspekter. Iranske styresmakter har gjentatte ganger gjort klart at en permanent frysing av anriking av Uran, kommer ikke på tale. De har nevnt mange ganger at dette er en prinsippsak, og vesten, særlig USA har ingenting med denne saken å gjøre. Flere aktører blant annet, Rohani (sjefsforhandelen for det iranske forhandlingsteamet) har sagt at resultatet i valget i 2005 i Iran, ikke forandrer landets offisielle holdning til atomforhandlingene. Dette betyr at aktørene er samstemmige når det gjelder Iran sin fulle rett til å benytte seg av denne teknologien. Den åndelige lederens maktmonopol kan lett gjenkjennes under slike uttalelser. Det kan virke i første øyekast at retten til å benytte seg av en ønsket teknologi, kan bli gjenstand for et religiøst og ideologisk prinsipp. Iran oppfatter seg selv som en sterk representant for Islam, generelt i verden og spesifikt i regionen. Det å bli sterk teknologisk og militært, er et slags religiøst kall for ledelsen i Iran. Dessuten, en verdig representant for denne religionen i verdens sammenheng, skal være sterk for å kunne føre idealistisk/ religiøse visjoner videre i fremtiden. Man kan finne en god del av ulike religiøse bevegelser rundt omkring i verden som ser på Iran som et symbol. Så det idealistiske elementet av landets kamp for å få atomteknologi, til tross for overhengende fare fra det internasjonale samfunnet, er desidert synlig i landets forhold til vesten.

Det finnes et annet aspekt med denne saken også. Hvordan styresmaktene i Iran reelt forholder seg til atomforhandlingene, kan i seg selv vitne om noe mer enn iranernes idealistiske og prinsippfaste holdning. Deres krav under forhandlingene fortjener ekstra oppmerksomhet. Mens EU har forlangt permanent stopp i anriking av Uran, prøver Iran å motsette seg begrepet permanent. I stedet prøver landet å forhandle seg frem til gunstige økonomiske og politiske avtaler basert på en utsettelse av anrikingsprosessen. EU ville fortsette forhandlingene fordi Iran formelt, godtok en utsettelse. Dette ble oppfattet

positiv fra EU. Så hva er egentlige disse økonomiske og politiske forsikringene? Slik det fremkommer i innholdet av forhandlingene, er det snakk om lukrative utenlandske investeringer i Iran. Dessuten har Iran prøvd å presse EU til å bane veien for medlemskap i WTO, noe som har blitt blokkert fra USA. De tre store landene i EU, Storbritannia, Frankrike og Tyskland, er klar over de gunstige forholdene i Iran. Landet har andreplass når det gjelder gass og olje reserver.

Iran har også prøvd å høste andre gevinster under disse forhandlingene. Etter at Khatami kom til makten, prøvde han å isolere den eksisterende opposisjonen mot prestestyre i utlandet. Dette hadde klart en sikkerhetsmessig betydning for regimet. Som svar på håp om mer liberalisering i Iran, plasserte både USA og EU, den iranske motstandsbevegelsen inn i den såkalte terrorlisten. Dette mener i hver fall opposisjonen selv. Uansett om hvor mye sannhet ligger i dette, er det ingen tvil om Iran ønsket om å frata den sterke opposisjonen legitimitet.

Hva som blir resultatet av disse forhandlingene, kan ingen påstå med hundre prosent sikkerhet.

Alt tyder på at både idealistiske og realpolitiske hensyn tas i betraktning når iranske forhandlere sitter rundt bordet under atomforhandlingene. Det er fristende å tro at Iran i dette tilfelle handler rasjonelt og ut i fra hvilke gevinster de får. Denne tanken er fristende fordi en har merket seg hva Iran ønsker av konkrete økonomiske og politiske forsikringer. Problemet knyttet til dette er at det lar seg vanskelig bevise, fordi resultatet av forhandlingene foreløpig er ukjent. Med andre ord, har det ikke blitt oppnådd noen konkret enighet i forhandlingene ennå. Dette handler bare om forhandlingene, men hva betyr atomteknologi, og i verste fall atombombe for styresmaktene?

Hvis landet virkelig har prøvd og streber etter å skaffe seg atomvåpen, er det rett og slett en realpolitisk forklaring på det og det er maktbalanse og landets sikkerhet. Dette kommer også til uttrykk i ulike uttalelser. Besittelse av atomvåpen gir Iran en enorm sikkerhetsgevinst. Mange av de konservative mener i Iran at landet ikke bare bør, men må forsøke å skaffe seg atomvåpen. De mener at gjennom å gå inn i forhandlingene, blir landet lurt og dermed gir landet fra seg en enorm mulighet til å sikre sikkerheten og den

islamske republikkens makt og fremtid. Dette handler om å øke overlevelsessjansen. Den må ikke blitt gitt bort. Det er derfor ikke mulig å ignorere det faktum at et ønske om å få atom våpen i Iran for presteskapet, er uhyre stort.

Det finnes også indikasjoner på at aktørene på den iranske siden kan opptre ulikt, ut i fra hvor i den ideologiske linjen de befinner seg. Er de konservative eller mer liberale? Funn i vårt materiale viser tydelig at i en så stor sak som dette, er styresmaktene ganske enstemmige. Den åndelige lederen har den største påvirkningsmakten på prosessen. Dette bekreftes av forhandlere om og om igjen. Ayatolla Khamenei er godt informert og overvåker prosessen, er kommentarer man kan høre. Det er derfor mer nærliggende å tro at politikken i dette tilfelle må være prinsippfast, og idealistisk av den religiøse arten.

Men det behøver ikke å være den eneste hensikten. Det at forhandlingen blir overvåket og fulgt av den åndelige lederen, indikerer ikke nødvendigvis en ren idealistisk preget atmosfære. Den åndelige lederen kan også opptre svært real, og nytteorientert. Hvis den åndelige lederen er godt informert og gir direktiver til iranske forhandlere, da er det også forslag gitt fra Iran, om å få økonomiske forsikringer fra Europa, blitt godkjent av samme lederen. Så det ville være ganske naivt og uholdbart å tro at Khameneis nærvær i forhandlingene resulterer i en mer prinsippfast forhandlingsatmosfære fra iranernes side.

Teokratene i Iran kan handle svært realpolitisk. De fleste interesserte i internasjonal politikk vil huske skandalen som fikk navnet Iran-Gate. Dette skjedde i 1985 da selveste symbolet for revolusjonen, Ayatolla Khomeini levde. Det ble avslørt at Iran hadde kjøpt våpen fra sin erkefiende, USA. Dette indikerer at idealistisk prinsipper kan legges bort, eller i beste fall ignoreres om nødvendig, så lenge den skal "tjene nasjonens beste".

Likevel kan en også merke nødvendigheten med å være knyttet til religiøse idealer for makthaverne i Iran. Det religiøse elementet kommer ikke til å forsvinne. Den kan bli ignorert eller tilsidesatt, om nødvendig, men aldri ignorert permanent. Det handler om identitet og nøkkelen til overlevelse. En slik tankegang kommer stadig til uttrykk fra den religiøse eliten i Iran og gir en svært vanskelig dilemma for utenlandske forhandlere.

Dette påvirker klart begrepet tillit og det er antakelig dette EU og USA sliter med når det gjelder iranernes sanne hensikter.

b) Støtte for terrorisme

Etter revolusjonen fikk Ayatolla Khomeini mulighet til å uttrykke sin visjon. Han drømte om en stor islamsk stat, styrt av religiøse lover og tradisjoner. Dette har alltid vært essensielt og grunnleggende for dannelsen av den islamske republikken. All elendighet skyldes makthavernes udugelighet i hele Midtøsten, deres stadig voksende avstand fra Religionen og tilnærming til vesten. En slik retorikk hørte man stadig årene etter revolusjonen og gjør det fremdeles. På basis av en slik tankegang, ville myndighetene i Iran forpliktet seg til å støtte en god del av muslimske fundamentalister.

Det første ambisiøse skrittet var dannelsen av Hizbollah bevegelsen i Libanon. De fleste av dem var sjiamuslimer og ville kjempe mot Israel og deres viktigste støttespiller USA. Hizbollah har fått enorm økonomisk og militær bistand fra Iran og dette bekrefter talsmenn for den islamske republikken stolt. Dette har også kommet til uttrykk under president Khatamis ledelse. Han selv har vært i Libanon og har hatt møte med Hizbollahs leder, Nasrallah. Hizbollah ble først dannet i Iran og senere erklærte søsterpartiet sin eksistens i Libanon og etterhvert vokste dette partiet til en stor og velorganisert bevegelse mot Israel i 80 årene. Iranske styresmakter ser på denne bevegelsen som en viktig årsak til Israels tilbaketrekking fra Libanon og ser på dem fremdeles som en garanti mot eventuelle angrep fra Israels side.

Det finnes også andre partier som har fått Iran sin støtte gjennom årene i regionen, som har blitt definert som terroristiske i Vesten. Islamsk hellige krig og bevegelsen Hamas er noen av dem. Disse organisasjonene vokste sterkt på slutten av 80 tallet og har blitt en maktfaktor i Palestina. De har jobbet ganske sterkt mot fredsprosessen i Midtøsten og har dype problemer med å godta en stat under navnet Israel i regionen. Derfor har både USA, Europa og ikke minst palestinske selvstyremyndigheter gjentatte ganger uttrykt sin misnøye overfor Iran når det gjelder landets støtte til disse ytterliggående organisasjonene. Støtte for slike bevegelser kan forstås først og fremst ut i fra presteskapets ideologiske og religiøse tilhørighet. Å støtte trosfeller blir sett som en forpliktelse. Et blikk på uttalelsene og retorikker fra prestene viser hvor dyp denne

forpliktelsen er. Iran har alltid direkte forsvart de blodige selvmordaksjonene i Palestina og har kalt dem et heroisk forsvar av det hellige landet.

Dødsdommen over forfatteren Salman Roshdi var en annen begivenhet som rettet de kritiske øynene mot prestestyre i Iran. Her skjedde imidlertid en endring i President Khatamis periode. For første gang etter mange år sa presidenten, at Iran ikke skal utføre denne dommen, men har aldri gitt uttrykk for opphevelse av selve dommen. Mange vil tolke dette som et taktisk skritt for å få Iran ut av isolasjonen, og åpne for europeiske investeringer. Ut i fra det som skjedde i Khatamis første president periode, kan dette kalles et vellykket skritt. EU tok nyheten med stor begeistring og tok etter hvert en vennlig tone overfor landet. Likevel er det viktig å merke seg at dødsdommen står fremdeles ved, og dette har blitt uttrykt både fra den åndelige lederen og hans maktapparat blant annet fra Revolusjonsgardens talsmenn. I tillegg eksisterer det flere pengesterke religiøse stiftelser i landet, som er villig til å gi en stor dusør til person eller personer som kan sette dommen ut i livet. Her er det religiøse prinsippet igjen avgjørende. Ingen ting som fornærmer religionen Islam og dens store profet, blir tolerert. Ideologisk og religiøs ære krever all form for forsvar av religiøse verdier som er grunnleggende for denne trosretningen. Forsvaret av islamske verdier står sentralt. Det må ikke glemmes at denne dommen ikke bare var en bløff. De fleste vil huske nyhetsbildene, der en rekke forleggere og oversettere av boka "Sataniske vers" som enten ble likvidert eller med litt hell, sterk skadet. Så dette var på ingen måte tomme trusler. Likvidasjon av forleggere og oversettere skulle gi Iran en religiøs prestisje i den muslimske verden. Terroraksjoner 11. September forandret forholdene i verden og særlig i Midtøsten ytterligere. USA gikk til angrep og regimene i Afghanistan og Irak ble styrtet. Iran var blitt nå definert som en av de verstingene av USA. Dette hadde nok en gang stor innvirkning på styresmaktene i Iran. USAs nærvær gjør Iran svært ubekvem. Det kommer stadig påstander om at Iran har en finger å spille i nabolandet. Disse påstandene har kommet med jevne mellomrom etter at allierte har okkupert Irak. Iran har uttrykt sin misnøye med USAs nærvær, og mener at det er ingen grunn for vestlige styrker å være der, nå som Saddam Hussein er fjernet.

Presteskapets irritasjon skylders at de føler seg omringet av erkefienden USA. Her handler det om å holde fiender av Islam i sjakk og lage så masse vanskeligheter som overhodet er mulig. Å bekjempe religionens fiender hvor enn de er og å koordinere motstandsbevegelsen er det endelige målet. Det iranske regimets engasjement i Irak har høstet protester. Det neste spørsmålet blir om idealistisk/religiøse kriterier er det eneste kriteriet for landets politikk når det gjelder støtte for terrorisme? Kan vi finne realpolitiske grunner for Irans engasjement for slike handlinger i landets utenrikspolitikk? Noen kan mene at svaret er desidert ja. La oss ta situasjonen i Irak som eksempel. Iran føler seg truet av USAs store engasjement i nabolandet. Det har blitt debattert grundig både inne i Iran og utlandet om hvor vidt Iran blir neste mål. USA må bli så opptatt i Irak at de ikke får mulighet til å vurdere enda en ny krig. Å gjøre nabolandet en hengemyr gjør Iran tryggere. Dette kan sees som en realpolitisk og ganske rasjonell vurdering. Hvis dette skulle være tilfellet, har myndighetene i Teheran et viktig poeng, og har forstått hva slags kart de bør spille med. Det kan bli et slags paradoks at Iran som har ganske gode forbindelser til den sjiadominerte regjeringen i Irak skal tjene på et ustabilt naboland. Men hvis vi tar iranernes frykt for USA tatt i betraktning, særlig etter avsløringene av landets kjernefysiske visjoner, kan vi forstå hvorfor prestestyre ikke ønsker et stabilt Irak. Dette blir også diskutert, særlig i media, siden anklagene om innblanding i urolighetene i Irak hagler mot prestestyret i Iran.

Det å ha realpolitiske hensyn som støtte for terrorisme, er et annet tema som kan være verdt å studere. Hvis Iran skulle betale prisen for å støtte terroristiske bevegelser i sin utenrikspolitikk, må det eksistere reelle gevinster også for landet. Tiden har vist at prestene har en fenomenal evne til å styre et samfunn med relativt stor misnøye blant befolkningen. Hvis de har klart dette i over 20 år, måtte være noe mer enn bare en prinsippfast religiøs utenrikspolitikk.

Dett er ikke noe nytt tema. Allerede i 1985, da Iran kontra skandalen ble avslørt, ble en rekke interessante sider av denne skandalen belyst. Kort sagt, hadde et våpenarsenal fra det amerikanske militærindustrien hadde havnet i Iran. Siden USA hadde boikottet Iran, ble det satt i gang en omfattende etterforskning. Spesialetterforskeren Lowrance E. Walsh

fikk oppdrag fra domstolene for å etterforske skandalen og resultatet ble boka, "Iran-contra. The Final Report". I boka blir det avslørt at en del av inntektene fra våpensalget, skulle finansiere kontra bevegelsen i Latin Amerika. Men det kom også en rekke viktige og uventede opplysninger i saken. I kjølevannet av prosessen kommer det frem at Iran hadde forpliktet seg til å bidra til frigivelse av en rekke amerikanske og franske gisler. Disse gislene hadde blitt tatt av bevegelsen Hizbollah i Libanon. Disse gislene ble frigitt kort tid etter, slik Iran hadde lovet. Frankrike på sin side startet å legge press på Den iranske opposisjonen (Motstandråde) som var aktiv i Paris (Lowrance E. Walsh.1994). Dette viser klart hvordan Iran benytter sin innflytelse på disse bevegelser til å skaffe seg gode forhandlings vilkår. Hendelser av slike art har en tydelig tegn på realpolitiske egenskaper og dette blir vurdert kontinuerlig i iranernes utenrikspolitikk. Skal Iran ha noen sjanse rundt forhandlingsbordet, trenger landet sterke kort å spille med og bevegelser som Hizbollah sørger for dette.

Støtte for terroristiske organisasjoner har støtt sentralt for myndighetene i Iran og kommer antakeligvis til å gjøre det i lang tid fremover også, slik Cordesman gir uttrykk for:" There is no way to searate Iran Iran's foreign policy and overt actions in dealing with other states from the issue of Iranian support of terrorism and extremisim"

(Anthony H. Cordesman and Ahmad S. Hashim. 1997: 147).

c) Utenlandske investeringer

President Khatami var utrolig opptatt av å få utenlandske investorer inn i landet. Denne muligheten kunne benyttes hvis landet hadde gitt et bedre omdømme av seg selv. Etter at han vant valget i 1997, ble han omtalt som den store reformatoren som skulle gjøre slutt på vestens frykt og gjøre landet til et investeringsparadis. Vestlige media snakket om reformer og dette ble ofte brukt som argument for å åpne økonomiske forbindelser med et land med store olje og gass forekomster. Det var svært viktig å få utenlandske investorer inn i landet. Denne drømmen ble noenlunde realisert. I følge forskere, startet utenlandsske investorer å bli interessert. Resultatet ble en god del investeringer særlig innenfor oljesektoren. Landet har enorme reservater, men mangler moderne teknologi til utvinning.

Det er derfor svært viktig for Iran å bane veien for utenlandske investorer som kunne bringe den teknologien som trengs.

Ut i fra forskningene til faglige eksperter innenfor oljevirkksomhet, er det blitt gjort klare forsøk fra iranernes side til å skape tillit blant utlendinger. Interessene har kommet fra ulike land som Kina, Frankrike, Russland og Storbritannia. Tilbudet fra store og små trans nasjonale selskaper har ikke vært få. Likevel mener enkelte forskere at volumet av investeringer kan være overdrevet. De mener at det fremdeles eksisterer usikkerhet knyttet til stabiliteten i Iran. Stabiliteten må skapes gjennom ulike tilnærminger til Vesten, og til og med USA, mener ekspertene. Samtidig mener enkelte at ulike religiøse stiftelser og konservative institusjoner har altfor stor innflytelse, ikke overfor politiske prosesser, men også over den økonomiske sektoren i landet. Dette skaper en tungt byråkrati som hemmer investeringene generelt i landet og gjør det vanskelig for utenlandske aktører å ha gunstige forutsetninger for deres økonomiske engasjement.

Mange fagfolk går ikke særlig inn i årsakene, og diskuterer heller ikke utsiktene for fremtiden.

Er det mulig i det hele tatt å være trygg på noen form for tilnærming til vestlig kriterier fra iranernes side?

De fleste vil si seg enig at i internasjonal politikk, og særlig internasjonal økonomi, står ikke menneskerettigheter på dagsorden. Dette er noe en av forskerne er enig i.

”En utvikling i retning av demokratisk styresett synes ikke å bli støttet av stormaktene, fordi det kunne true deres økonomiske interesser knyttet til olje og våpeneksport. Dermed er stormaktene med på å opprettholde diktatoriske regimer, noe som kan føre til politisk ustabilitet som igjen kan ramme dem selv. Historiske eksempler på dette er Iran under sjahen og Irak under Saddam Hussein, som begge i sin tur ble støttet av de vestlige makter, men der resultatet ble politisk ustabilitet”(Noreng, Øyestein, 1999: 25).

Dette vet den iranske styresmakten ganske godt. De føler seg ganske trygge på at krav om demokratiske reformer ikke har første prioritet, selv om vi hører noe annet i media. Men visse krav har blitt og kommer til å bli stilt for makthaverne i Teheran. Dette har vi vært vitne til under atomforhandlingene med Iran. Permanent stopp av anrikingprogrammet i

Iran er en av dem som står høyt på dagsorden for stormaktene, og det er på grunn av sakens sikkerhetsmessige karakter. Vesten kan ikke risikere sin egen sikkerhet.

Vi ser klare tendenser til hva essensen i Irans utenrikspolitikk er preget av. Det er sterke indikasjoner på at realpolitiske hensyn og nyttemaksimerende formål er det sterkeste elementet i økonomiskesektoren i landet. Styresmaktene i Iran, særlig president Khatami har vært uhyre opptatt av å sikre store utenlandske investeringer i landet. Vi ser lite tegn på en ren idealismepreget linje hos prestenes utenrikspolitikk innenfor økonomi. Men dette er igjen avhengig av andre politiske faktorer. Høye utenlandske investeringer fra en rekke land, særlig innenfor EU, forutsetter visse kriterier. Et av dem er at Iran må fryse ned sine atomprosjekter og dette er en sensitiv sak. I så fall må iranere ignorere en prinsippsak av både idealistisk og realpolitisk art.

Hvis vi ser på helheten i Irans utenrikspolitikk på generell grunnlag, ser man tydelig at essensen i landets utenrikspolitikk varierer fra sak til sak. Noen områder har en eksistensiell betydning for makthaverne i Iran og derfor virker de mer bevisst i sine handlinger. Det er lett å finne elementer av både idealisme og realpolitikk, i et merkelig samspill. Det er nærliggende å tro at begge elementer spiller sterkt inn, men graden kan variere avhengig av hvilken sak aktørene jobber med. Likevel er det en sterk indikasjon at det idealistiske aspektet forsvinner aldri fra politikk utformingen i Iran

4.6 Oppsummering

Utgangspunktet for dette kapittelet var vår valgte case, som omfattet Khatami sin presidentsperiode på åtte år, fra 1997 til 2005. Denne perioden var preget av noen forandringer i henhold til landets forhold til omverden. For å fange opp essensen i landets utenrikspolitikk, tok jeg utgangspunkt til tre saksfelt, kjernefysisk teknologi, landets støtte for terrorisme og dets forsøk for å bane veien for utenlandske investeringer, særlig i oljesektoren. For å få innsikt over disse feltene, var det svært viktig å studere fagartikler skrevet av erfarne forsterkere som hovedkilde og medias omtale av iranernes utforming av landets utenrikspolitikk som en indikasjon på politikkutformingens essens.

Hvordan landets utenrikspolitikk utformes, varierer fra sak til sak og ikke minst er den avhengig av hvilke aktører som deltar i utformingen av politikk, og hvilke fraksjoner som stilles sterkest.

Kjernefysisk teknologi har vært en av de siste utfordringene for president Khatamis regjering. Å oppnå kjernefysiske kapabiliteter er kritisk viktig for myndighetene i Iran. Det er viktig for samtlige aktører, uavhengig av om de blir betegnet som konservative eller mindre konservative. Her er politikken preget av både prinsippfaste idealistisk/religiøse elementer og realpolitiske hensyn. Viktigheten av å bli en sterk islamsk nasjon, særlig militært, blir oppfattet som et religiøst kall. Samtidig er også saken preget av realpolitiske elementer, der sikkerheten til den islamske republikken blir satt høyt. Regjeringen i Iran har aldri godtatt beskyldningene om at landet prøver å skaffe seg atombombe, men det er all grunn til å tro at et slik forsøk har funnet sted, basert på det som kommer frem fra AtomEnergiByråets etterforsknings arbeid. Et annen saksfelt som ble undersøkt, var landets støtte for terrorisme. Her finner man et sterk idealistisk/religiøs element. Å hjelpe trosfeller over hele verden er på en måte en religiøs forpliktelse for den styrende teokratiske eliten i Iran. Dette kommer klar til uttrykt i et dualisert verdensbilde den åndelige lederen gir, der kampen består av imperialismen som prøver å ta knekken på Islam på den ene siden, og den muslimske undertrykte massen på den andre siden. Så støtte for trosfeller og frihetsforkjempere, er en religiøs forpliktelse. Det må presiseres at Khatamis vokabular er helt annerledes når han reiser rundt i europeiske land på statsbesøk. Men alt tyder på at han ikke har så mye å si i utformingen av landets utenrikspolitikk. En annen sannsynlig årsak kan være at han opptrer taktisk. Det finnes også indikasjoner at regime i Teheran bruker terroristiske organisasjoner for å oppnå politiske og økonomiske mål. Den iransk støttede Hizbollah bevegelsen er en av dem. Det finnes også oppfatninger om at Iran tjener på et ustabilt Irak, fordi så lenge stormakten, særlig USA er opptatt med å bekjempe motstanden, er det lite sannsynlig at USA kan planlegge angrep mot Iran.

Siste saksfelt handler om en økning av utenlandske investorer i landet. I dette saksfeltet er det stort sett realpolitiske kriterier som har vært det dominerende elementet. Å få inn

utenlandske investeringer øker regimes handlingskraft. Samtidig nevnes også i faglitteraturen at selv investeringer kommer til gode først og fremst, til ulike religiøse og konservative stiftelser. Helheten av studiet viser at utforming av politikken er preget av både det idealistiske og realpolitiske aspektet. Hvilke av de som er det sterkeste, er det vanskelig å si med sikkerhet. Den kan variere fra sak til sak og fra aktør til aktør.

Kapitel 5. Konklusjon og ettertanke

I denne oppgaven tok jeg utgangspunkt i en konkret, og samtidig aktuell problemstilling. Den handlet om Irans utenrikspolitikk. Målet har vært å fange opp essensen av utenrikspolitikken til den regjerende, teokratiske eliten i Iran. Jeg startet å jobbe med problemstillingen ved å stille et enkelt spørsmål som kunne belyse grunnsteinen i utformingen av utenrikspolitikken i landet.

”Er det realisme eller idealisme som preger Irans utenrikspolitikk?”

Det ble funnet trekk som tydet på at styresmaktene i Iran bruker en blanding av både idealistisk/religiøse og realpolitiske kriterier, når de prøver å forholde seg til sin omverden. Det ville være svært ambisiøs å påstå at dette er gjeldende i alle aspekter av landets utenrikspolitikk. Men det fantes sterke indisier som bekreftet et samspill av begge aspekter. Om det er det idealistiske eller realpolitiske kriteriet som er avgjørende, har det vært vanskelig å finne et sikkert svar på. Politikken varierer fra saksfelt til saksfelt. Hvilke aktører som deltar i utformingsprosessen har også en betydelig effekt på hvor realistisk eller idealistisk utformingen av politikken blir.

For å kunne angripe et slik spørsmål var det viktig å velge en case. Utenrikspolitikkenes bredde og størrelse gjør at det blir svært vanskelig å studere den på generell grunnlag. Casen ble presidentperioden til Khatami, fra 1997 til 2005. Denne perioden er særlig interessant fordi det skjer endringer i landets relasjon til omverdenen, særlig i forhold til den vestlige delen. Ut i fra den valgte casen i en slik studie, måtte det fokuseres ytterligere på noen bestemte saksområder. Denne metoden gjorde det mulig å kunne være i stand til å gi mer dybde til casestudie. Disse saksområdene var Iran sin atomteknologi, landets støtte av terrorisme og landets interesse av å åpne for utenlandske investeringer, særlig i oljesektoren.

Min datakilde baserte seg hovedsakelig på ulike fagbøker og artikler, skrevet av erfarne forskere innenfor feltet. Det ble trukket også medias omtale av ulike saksfelt og med en del refleksjon over aktørenes uttalelser, særlig på den iranske siden. På grunn av saksfeltenes særegenhet, hjalp presseoppslag og media omtale til å gi visse indikasjoner

om essensen av iranernes utforming av utenrikspolitikk på generelt grunnlag. Iran har lang avstand fra det demokratiske samfunn vi kjenne her i vesten og gjerne har vokst opp under. Det som er typisk i slike land, er vilkårlig maktbruk og en enorm uklarhet i maktforholdene. Dette har gjort gjennomføringen av dette arbeidet ekstra vanskelig. Å drive klassiske metodologiske datasamlingsmetoder fra kvalitative analyser, som intervju og feltarbeid, har det vært nærmest sagt umulig. Jeg tror også sterkt på at slike metoder er lite fruktbare i studier av slike spørsmål, særlig når studietobjektet er et udemokratisk land. Det beste etter forholdene måtte være å studere ulike dokumenter og fagartikler og som nevnt, omtaler av min valgte case i media. Jeg har valgt de brukte kildene med ekstra oppmerksomhet og forsiktighet. En god del av mediaoppslaget var på original språk, det vil si persisk har blitt oversatt med stor varsomhet.

Funnet tydet på at det finnes en rekke institusjoner i Iran som står veldig sterk, når det gjelder utformingen av all form for politikk, særlig utenrikspolitikken. Dette ble presentert i kapitel 3. Den åndelige lederen og institusjoner som er knyttet til ham, står uten tvil som de sterkeste.

Dette preger selvsagt politikken på generelt grunnlag. Den åndelige lederens makt og tilstedeværelse, gir politikken desidert en idealistisk/religiøs preg. Dette kan observeres veldig lett i materialet. Det iranske teokratene ser på seg selv som representanter for Islam, og utøvere av den islamske tradisjonen og verdigrunnlaget. Påvikningen fra den konservative makteliten er stor, fordi de styrer de sterkeste maktinstitusjonene. Den åndelige lederen har mange representanter i det mektige Vokterrådet. Dette organet har myndighet overfor nasjonalforsamlingen. Dette er ganske unikt. Selv om nasjonalforsamlingen står for den lovgivende makten, har den likevel ikke stor myndighet i praksis. Vokterrådet kan blokkere vedtaket som er blitt foreslått fra nasjonalforsamlingen. Dette organet må også godkjenne samtlige kandidater for nasjonalforsamlingen og kandidater for presidentembetet. Den åndelige lederen har ansvaret for rikskringkasting, militære og utøver makt overfor domstolene. Dette har i sin tur en enorm påvirkning på landets utenrikspolitikk. Resultatet blir at presteeliten har det

siste ordet i absolutt alt. Så det kunne ikke være noen overraskelse hvis politikken skulle være idealistisk/religiøs orientert i en hver tid.

Landets støtte for terrorisme har sterkt grunnlag i en slik tankegang. Presteskapet i Iran har gjennom årene støttet de ekstreme kreftene innenfor denne religionen og det er ikke noe tegn på en reduksjon til en slik støtte i nær fremtid.

Det finnes også tegn på at støtte til terrorisme også har realpolitiske formål. Dette har blitt avslørt gjennom flere hendelser og begivenheter som har funnet sted i Midtøsten. I kapittel 4 ble dette nevnt i korte trekk. Støtten for bevegelsen Hizbollah, har vært av en slik art.

Støtte for motstandskampen i Irak kan også ses i samme lys. Tross alt, det handler om muslimer som motarbeider erkefienden, USA. Dette kan virke litt mystisk og henger ikke på grep, i følge noen av ekspertene. Iran har sjia elitens støtte i Irak. I første øyekast virker det ulogisk å motarbeide stabiliteten i nabolandet. Men ideologisk kan dette også forklares ut i fra det idealistiske aspektet. For den konservative eliten, består den ideologiske kampen å sørge for vanskeligheter for fiender av Islam. Den siste konflikten mellom Storbritannia og Iran handler nettopp om dette. England beskylder Iran for å være drivkraften bak de senere urolighetene i sørlige delen av Irak. Flere engelske soldater har mistet livet i senere aksjoner. Hva er sannheten, er det vanskelig å gi noe konkret svar på, men ordkrigen mellom disse to nasjonene som har pågått nylig, tyder på konflikten dypde.

Det kommer frem gjennom flere ulike studier at Iran har aktiv brukt bevegelsen, Hizbollah som et pressemiddel mot vesten for å oppnå ulike politiske og økonomiske formål. Organisasjonen var kjent for sine aksjoner i Libanon. De pleide å ta vestlige gisler. I midten av åttitallet brukte Iran dette som forhandlingskort. Frankrike hadde flere av sine borgere i Hizbollahs fangeskap. Disse ble frigitt, da Frankrike begynte presset på den iranske opposisjonelle i Paris. Dette har blitt diskutert gjennom media, men naturlig nok har det aldri blitt bekreftet. Skulle dette stemme, får vi et klart tegn på den realpolitiske siden av en slik støtte.

Krigen i Irak, og iranernes mystiske engasjement i motstandskampen mot vestlige styrker kan også forklares ut i fra realpolitiske kriterier. Iran vet godt at landet ikke kan føle seg

hundre prosent trygg. Så landet tjener på at USA ikke lykkes med å få stabilitet i nabolandet. For å definere det på en enkel måte, kan vi si at her handler det om å holde fienden opptatt. Det handler å holde USA svært opptatt. Dette blir særlig viktig nå, siden Iran er presset i et hjørne på grunn av landets atomambisjoner.

Atomprosjektet er også et annet saksfelt som blir avgjørende i denne prosessen. Formålet med å jobbe med dette prosjektet er livsviktig for Iran. Man kan finne også både realpolitiske og idealistiske elementer i bildet. Idealismen er synlig i atomteknologien, fordi dette har blitt nesten en prinsippsak. Som en muslimsk stat er det legitimt å bli sterkest. En sterk nasjon som Iran, gir håp for muslimene i hele verden. Landet vil ikke fryse ned anrikingsplanene sine, noe EU og USA krever på det sterkeste. Iran sier at landet har sin fulle rett til å drive med forskning og til og med anrike Uran. De nekter konsekvent at de prøver å skaffe seg atomvåpen. Prosjektet har som formål å skaffe brensel til fremtidig bruk, påstår de. Det pågår fremdeles forhandlinger rundt dette og sluttresultatet er høyest uvisst. Det er lite sannsynlig at Iran vil gi fra seg denne retten så enkelt. Landet kan stoppe, hvis tilbudet fra vesten er gunstig nok. Selv med tanke på maktstrukturen i Iran, særlig den åndelige lederens maktmonopol, er det lite håp om at det oppnås enighet. Hvis det skulle oppnås enighet, er tilliten til partene langt fra nok til at de skal føle seg trygge på en varig løsning på problematikken. Her kan også Iran slå økonomisk og politisk mynt, for å presse vesten til gunstige økonomiske og teknologiske avtaler. Et annet problem knyttet til dette er at verdenssamfunnet virker langt fra å være enig i pressemediene mot Iran. Iran har blitt flere ganger truet med at saken kan bli sendt til sikkerhetsrådet. Men Kina og Russland har ikke vært særlig begeistret for tanken.

Det sterkest tegnet på realpolitiske kriterier hos aktørene i Iran finner man innenfor saksfelt som handler om økonomiske investeringer. Her har myndighetene i Iran prøvd å satse maksimalt. Å få utenlandske investorer inn i landet har vært en svært viktig målsetting for president Khatami og staben hans. Da han ble valgt som president, ble han omtalt som den nye helten som skulle få Iran på riktige bane ut i fra et vestlig syn. Khatami prøvde gjennom hyppige turer til Europa, å få investorenes oppmerksomhet. Han

lyktes stort sett. Investorene har planlagt store investeringer, særlig innenfor oljevirkksomheten i Iran. Riktig nok nevnes også det faktum at investeringene først og fremst har en gunstig effekt på ulike konservative institusjoner i Iran. Disse ulike stiftelsene og institusjonene er pengesterke og er nærknyttet til den åndelige lederen i landet.

Finnes det noen muligheter for at dette mønstret skulle forandre seg? Kan vi vente en mer realistisk orientert utforming av politikk i Iran, særlig innenfor landets utenrikspolitikk? Jeg tror dette ville bli svært vanskelig, hvis ikke umulig. Aktørene i Irans maktelite har definitivt en sterk religiøs tilhørighet. De har bygget sine maktapparater basert på religiøse autoriteter. En slik endring ville være umulig. Vi kan vente mer tilbøyelighet for en mer realpolitisk holdning i en rekke felter, men det å ha forhåpninger om en radikal endring i landets forhold til omverdenen, ville være svært naivt. Hvis styresmaktene i Iran skulle tenke bare realpolitisk og forpliktende på etablerte lover og regler, kan vi ikke snakke lenger om prestestyre, slik vi oppfatter dem nå. Prestene henter sin legitimitet fra religionen og idealer knyttet til religiøse retningslinjer. Det ville være utenkelig å tro på noe annet. Dette betyr imidlertid ikke at presteskapet som en elite ikke har tilbøyelighet til å tenke realistisk. Tvert i mot, dette kan de og det har de vist gjennom styringen av landet til tross for enorm motstand både innad og utad. Om nødvendig er de villig til å strekke seg langt, men så lenge at det tjener deres mål og ikke fratar dem makten. Valget i 2005 viser godt hvordan de konservative får det de vil. Det vil bli uhyre spennende å følge utviklingen videre med den nye presidenten Ahmadinejad, som har blitt karakterisert som ultrakonservativ og lojal mot den åndelige lederen.

Kilder

Bøker:

Abrahamian, Arvand (1993). *Essay on the Islamic Republic*. University of California press.

Andersen, Svein s.(1997). *Case-studier og generalisering. Forskningsstrategi og design*. Fagbokforlaget.

Ansari, Ali M (2000). *Iran, Islam and Democracy*. Royal Institute of International Affairs.

Bakhtiari, Bahman (1996). *Parliamentary Politics in revolutionary in Iran. The Institutionalisation of Factional Politics*. University press of Florida.

Brumberg, Daniel (2001). *Reinventing Khomeini, The Struggle for Reform in Iran*. University Chicago press.

Cordesmann, Anthony H & Hashim, Ahmad S (1997). *Iran. Dilemmas of Dual Containment*. CSIS Middle East Dynamic Net Assessment

Finnemore, Martha (1996). *National Interest in international society*. Itka Cornal N.Y university press

Guzzini, Stefano (1998). *Realism in International Relation and International Political economy*. London

Keohane, Robert O (1984) *After Hegemony; Cooperation and Discord in the World economy*. Princeton university press.

Keohane, Robert O (1986). *Ed. Neorealist and its Critics*. New York University press

Ayatollah Khomeini (1983). *Islamic Government*. Second Edition

Malnes, Raino (1993). *The Hobbsian Theory of International Conflicts*. Universitetsforlaget.

Melby, Svein (2004). *Burs –Revolusjonen I Amerikansk utenrikspolitikk*. Oslo, Aschehoug& Co. (W. Nygaard)

Rasch, Bjørn Erik red.(2005). *Islamistisk terrorisme*. Oslo, Abstrakt forlag.

Rosenhau, Jams N & Durfee, Mary (1996). *Thinking Theory Thoroughly*. Boulder, Colo Westview press

Thagaard, Tove (1998). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget.

Walsh, Lowrance E (1994). *Iran-contra. The Final report*. New York

Østerud, Øyvind (2001). *Statsvitenskapelig Leksikon*. Universitetsforlaget

Østerud, øyvind (1996). *Innføring i politisk analyse*. Universitetforlaget.

Tidsskrifter:

Haretsveit, Daniel (2000). Iran- reform eller kaos? *Internasjonal politikk*. 58(4)side:583-613. nupi

Noreng, Øystein (1999). Oljeprisfallet: årsaker? *Internasjonal politikk*.57. årgang. side:2-33. nupi

Øystein Noreng(2002). Golfen og oljemarkedet ett år etter 11. september. *Internasjonal politikk*. 60| [3] 2002: 285-315.NUPI

Fairbanks, Stephen (1998). *Theocracy Versus Democracy: Iran Considers political Parties*. Tidskriften: *Middle East Journal*, Volum 52. side: 21

Rajaei, Farhang (1999). A Thermidor Of “Islamic Yuppies”? Conflict and Compromise In Iran`s politics. *Middle East Journal* ♦volume 53, NO. 2, Spring 1999: 217-231.

Samii, William (2001). Iran`s Guardians Council as an Obstacle to Democracy. *Middle East Journal*, Vollum 55, NO 4, AUTUMN 2001:643-662.

Geneive, Abdo (2001) A Conversation with Ayatollah Hossein Ali Montazeri, *Middle East Journal*, Volum 55, No.1. Winter 2001:9-24.

Ehteshami, Anoshiravan (2004). Iran`s International Posture After the Fall of Baghdad. *Middle East Journal*. Volume 58, NO.2, Spring 2004:179-194.

Roy, Oliver (1999). The Crisis of religious Legitimacy in Iran. *Middle East Journal*. Volume 53, NO. 2, Spring 1999: 201-216.

Ramazani, R. K (1998). The Shifting Premise of Iran`s Foreign Policy: Towards A democratic Peace? *Middle East journal*. Volume 52, No.2, Spring 1998: 176-187.

Wood, Pia Christina (1998). Chirac`s New Arab Policy And Middle East Challenges: The Arab-Israeli Conflict, Iraq And Iran. *Middle East journal*. Volume 52, NO. 4, Autumn 1998: 564-580)

Amuzegar, Jahangir (1999). Khatami And The Iranian Economy At Mid-Term. *Middle East Journal*. Volume 53, NO. 4, Autumn 1999: 534-552.

Statlige publikasjoner

Echo of Islam, The Dawn of Islamic Revolution, A Publication of the Ministry of Islamic Guidance, side 202

Internett kilder

Den iranske grunnlovsteksten på engelsk(03.05.2005) [Online].-URL:
<http://www.leftjustified.com/leftjust/lib/sc/ht/wtp/iran.html>

Det internasjonale atomenergibyrået [Online].- URL:
<http://www.iaea.org/NewsCenter/Focus/IaeaIran/index.shtml>

Khamenei taler om landets atomprosjekt(05.05.2005) [Online].- URL:
http://www.bbc.co.uk/persian/iran/story/2005/05/printable/050501_v-iran.khamenei-n...

Talen til en professor i satsvitenskap i Teheran.(11.11.2004) [Online].- URL:
<http://www.roshangari.net/as/ds.cgi?art=20041109204440.html>

Utenriksminister, Kharazi, sier i FN konferanse:(05.05.2005) [Online].- URL:
http://www.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.uk/1/hi/world/middle_...

Sjefen for riksavisen Keyhan i Iran sier:(05.05.2005) [Online].- URL:

http://www.bbc.co.uk/persian/iran/story/2004/11/printable/041115_a_jb_iran_nuke_re...

Nyhetsbyrået til Rezaee, tidligere sjef for revolusjongarden. Han er nåværende medlem av meglerrådet. Uttalelsen handler om Hizbollah(08.04.2005) [Online].- URL: <http://www.baztab.com/print.php?id=23091>

Tony Blair sine uttalelser om iranernes støtte for terrorisme(13.02.2005) [Online].- URL: http://bbc.co.uk/persian/iran/story/2005/02/printable/050208_he-blairiran.shtml

Khamenei sin uttalelse om Salman Roshdi.(21.01.2005) [Online].- URL: <http://82.182.32.10/iraneayandeh/84.htm> Uttalelser fra BBC

En uttalelse fra revolusjongarden i Iran om Roshdi(13.02.2005) [Online].- URL: http://web.peykeiran.com/net_iran/irnewsbody.aspx?ID=21977

Iran sitt engasjement i urolighetene i Irak(13.08.05) [Online].- URL: <http://www.dagavisen.no/utenriks/article1693888.ece?service=print>

Rezaee snakker om vestens avhengighet av Iran.(15.05.2005) [Online].- URL: <http://www.baztab.com/printphp?id=24288>

Amerikas reaksjon på vestens Europas investering i Iran i følge Rezaee(28.05.2005) [Online].- URL: <http://www.baztab.com/news/24756.php>

